

TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ'NİN BOSNA HERSEK'TE İCRA EDİLEN BARIŞI DESTEKLEME HAREKÂTI'NA KATILIM SÜRECİ*

PARTICIPATION PROCESS OF THE TURKISH ARMED FORCES IN THE PEACE SUPPORT OPERATION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

METİN SAĞSAK*

ÖZ

Geçtiğimiz yüzyıl içerisinde yaşanan ve sonuçları tüm dünyayı etkileyen iki büyük savaş sonrası kurulan Birleşmiş Milletler'in ana hedefi, dünya genelinde barış ve güvenliğin sağlanması olarak ifade edilebilir. Bu kapsamda; II. Dünya Savaşı sonrası oluşan koşullar nedeniyle ortak güvenlik sisteminde oluşan boşluğu gidermek amacıyla icra edilmeye başlanan Barışı Destekleme Harekâtı, önceleri geçici bir tedbir kapsamında değerlendirilmiş, fakat zamanla Birleşmiş Milletler'in sürekli siyaseti haline gelmiştir. Eski Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerin ardı ardına bağımsızlıklarını ilan etmeleri sonrasında yaşanan çatışmaların şiddetlenmesi neticesinde, Birleşmiş Milletler Barış Gücü bölgede görevlendirilmiştir. Yaşanan çatışmalara kayıtsız kalamayan, aynı zamanda bölge ile mevcut kültürel ve tarihi bağları bulunan Türkiye de Bosna-Hersek'te yürütülen Barışı Destekleme Harekâtı'na katılmıştır. Bosna-Hersek'te otuz yıla yakın süredir icra edilmekte olan Barışı Destekleme Harekâtı'na halen katılım sağlayan Türkiye, "bölgede tüm etnik grupların barış ve istikrar içerisinde yaşayabilecekleri bir ortamın oluşmasına" katkı sunmaya devam etmektedir. Bu çalışmada, Bosna-Hersek'te görevlendirilen Birleşmiş Milletler Barış Gücü'ne Türk Silahlı Kuvvetleri'nin katılım süreci ele alınmıştır. Bu kapsamda hem iç hem de dış kamuoyunda bazı problem ve tartışmalar yaşanmış, özellikle o dönem Meclis'te yapılan görüşmeler ve yazılı basın incelenmek suretiyle yaşanan süreç ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Barış Gücü, Barışı Destekleme Harekâtı, Birleşmiş Milletler, Bosna-Hersek, Türk Silahlı Kuvvetleri.

ABSTRACT

The main goal of the United Nations (UN), which was established after the two major wars that took place in the last century and whose consequences affected the whole world, can be expressed as ensuring peace and security throughout the world. In this context, the Peace Support Operations, which started to be carried out in order to eliminate the gap in the common security system due to the conditions that emerged after World War II, were initially considered as a temporary measure, but over time, they became a permanent policy of the UN. As a result of the intensification of the conflicts following the declaration of independence of the republics constituting the former Yugoslavia one after the other, the UN Peacekeeping Force was deployed in the region. Türkiye, which could not remain indifferent to the conflicts and has cultural and historical ties with the region, also participated in Operation Peacekeeping Support in Bosnia-Herzegovina. Türkiye, which has been participating in Operation Peacekeeping Support in Bosnia-Herzegovina for nearly thirty years, continues to contribute to "the creation of an environment in which all ethnic groups can live in peace and stability in the region". This study focuses on the process of the Turkish Armed Forces participation in the UN Peacekeeping Force deployed in Bosnia-Herzegovina. In this context, some problems and debates were experienced in both domestic and foreign public opinion, and the process was tried to be revealed by analyzing the debates held in the Parliament and the press at the time.

Keywords: Bosnia-Herzegovina, Peacekeeping Force, Peacekeeping Operations, Turkish Armed Forces, United Nations.

* Bu çalışma, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde hazırlanan "Bosna-Hersek Örneğinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Barışı Destekleme Harekâtı" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Doktora öğrencisi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, sagsakm@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1385-465X.

Extended Abstract

In the last century, there have been “two great catastrophes of war” that affected the whole world and had devastating consequences. The main purpose of the United Nations Organization, which was established within the framework of the concept of common security developed to protect future generations from the great destruction and casualties caused by war, is to ensure international peace and security.

The common security system envisaged in the Charter of the United Nations has become unworkable, especially due to the post World War II conditions. Therefore, the peacekeeping mechanism was developed to fill the gap in the common security system. Peacekeeping Operations, which are carried out by peacekeeping forces, started to be implemented as a temporary measure to stop the bloodshed and became a permanent and indispensable policy of the Organization over time.

The general scope of the Peace Support Operations carried out during the Cold War period was to monitor the implementation of a ceasefire reached between the parties in order to prevent the situation from deteriorating further and to determine whether a buffer zone created between the parties was violated. With the end of the Cold War, there was an expansion in the objectives of Peace Support Operations; The tasks of monitoring and supervising the implementation of a Peace Agreement, ensuring the delivery of humanitarian aid, contributing to the realization of elections in the region and monitoring their realization have been added to the peace support missions.

According to the new conditions of the changing international environment after the Cold War, threats and risks that disrupt stability and security in the Euro-Atlantic region have been redefined, and combating them has been accepted among NATO's tasks in the new era. In this context, NATO redefined its mandate and sought to create opportunities for cooperation with the former Eastern European countries and Russia in Europe, while at the same time seeking peaceful solutions to the ethnic conflicts and political crises that emerged after the Cold War.

Ethnic conflicts began in Bosnia-Herzegovina after Slovenia and Croatia, one of the republics that formed Yugoslavia, declared their independence in 1991. As a result of the increasing violence, especially after the declaration of independence of Bosnia and Herzegovina in 1992, the United Nations UNPROFOR (UN Protection Task Force) mission was assigned to the region by the international community.

After the Dayton Peace Agreement, which was signed in 1995 and ended the conflicts, respectively; The Peace Enforcement Force (IFOR) led by NATO, the Stabilization Force (SFOR) led by NATO, and subsequently the European Union Force (EUFOR) led by the European Union (EU) have made efforts to ensure peace and stability in the region.

Türkiye, which does not remain indifferent to the tensions and conflicts that occur in its own region or outside its region as a result of the developments in the world, believes in the importance of resorting to peaceful, permanent and fair ways to solve the problems.

Turkey's first contribution to Peace Support Operations was with its participation in the Korean War, which started in 1950. In parallel with the increase in Peace Support Operations around the world in the post-Cold War period, an increase was observed in the number of operations in which Türkiye participated.

The conflicts and unstable environment in the Balkans region have deeply affected Türkiye, which has historical and cultural ties with the region, and caused great discomfort on the country's public opinion. Türkiye has participated in all of the forces carrying out the Peace Support Operations in Bosnia and Herzegovina.

By participating in the Peacekeeping Operations in Bosnia-Herzegovina, which have been ongoing for nearly three decades, Türkiye is contributing to “creating an environment in which all ethnic groups in the region can live in peace and stability”.

In this study, Peace Support Operations, which are generally observed to be examined in the literature, are tried to be put forward by considering a concrete example specific to Turkey's participation in the Peace Forces activities carried out in Bosnia and Herzegovina. The existence of cultural and historical ties between Bosnia and Herzegovina and Türkiye has come to the fore as the most important reason for examining the country in question in the study. This situation was put forward by the international public opinion and the excuse that Türkiye could not remain neutral was prevented for a long time from the active participation of Turkish soldiers in the Peace Force serving in Bosnia. There has also been intense debate in the domestic public opinion about the participation in the UN Force.

For this reason, in the study, the participation process of the Turkish Armed Forces in the Bosnia and Herzegovina Peace Force has been tried to be discussed in a comprehensive way, especially by examining the Minutes of the Grand National Assembly of Türkiye and the Print Media in detail.

Giriş

En önemli gayesi “savaşı önlemek ve ortak güvenliği sağlamak” olarak ifade edilebilecek Birleşmiş Milletler (BM) Örgütü'nün yapısından kaynaklanan birtakım sebeplerden¹ dolayı “ortak güvenlik sistemi” hayata geçirilememiştir.² Meydana çıkan bu durumdan dolayı oluşan boşluğun giderilmesi amacıyla “barışı koruma” kavramı ortaya çıkmış,³ fakat BM Anayasası'nda söz konusu kavramın tanımı yapılmamıştır. Zira, barışı koruma; meydana gelen acil problemlere geçici bir çözüm bulunması veya çatışma ve uyuşmazlıkların büyümelerini önlemek/barışçı yollarla çözümünü sağlamak maksatlarıyla BM tarafından geliştirilmiş bir mekanizma olarak değerlendirilebilir.⁴

Barış maksatlı müdahaleler literatürde; “Barış Harekâtı, Barışı Koruma Harekâtı, Barış Gücü Harekâtı veya Barışı Destekleme Harekâtı” gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Bu çalışmada ise daha yaygın olarak tercih edilen “Barışı Destekleme Harekâtı” kavramının kullanımı seçilmiştir.

Tanımı üzerinde mutabakat sağlanmamış olmasına rağmen, Barışı Destekleme Harekâtı genel olarak; “Uluslararası barış ve güvenliğin korunması, çatışmaların ortaya çıkmadan önlenmesi veya durdurulması, barışın yeniden tesisi, bir ülkenin iç istikrarının sağlanması ve insani yardım amaçlarıyla, BM veya diğer Uluslararası Güvenlik Örgütleri tarafından doğrudan veya verecekleri yetkiyle bir veya birden fazla teşkilat üyesinin, önceden belirlenmiş şartlar ve esaslar çerçevesinde, belirlenen sürede, normal olarak açıkça belirlenmiş amaçların gerçekleştirilmesi için gözlemcilikten büyük çapta silahlı güç kullanılmasına kadar değişen bir yelpaze içinde yürüttükleri faaliyetler” şeklinde tanımlanabilir.⁵

Genel bir tanımı yapıldıktan sonra Barışı Destekleme Harekâtı'nı “ortak ilkeleri” açısından incelediğimizde, BM Sistemi'nin ve doğal olarak da Uluslararası Antlaşmalar'ın ön plana çıktığı görülmektedir.⁶ İlk görevlendirilen Barışı Koruma kuvvetinden günümüze değin icra edilen uygulamalar, ortak temel ilkelerin oluşmasında önemli rol oynamışlardır. Söz konusu ortak ilkelerin en temel olanları; “ev sahibi ülkenin rızası, kendini savunma hariç kuvvet kullanmama, tarafsızlık ve iç işlere karışmama” olarak sıralanabilir. Bu kapsamda temel ortak ilkelerin en önemli özelliği; Barışı Destekleme Harekâtı görevi almış bir kuvvetin başarısının, ancak ortak temel ilkelere uyması sayesinde mümkün olabileceğidir.⁷

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle beraber dünyanın birçok bölgesinde yaşanmaya başlanan krizler ile çatışmalar, dünya barışını ve genel güvenlik ortamını tehdit eder hale gelmiştir.⁸ Bu durum ise ülkeleri ve uluslararası kuruluşları “ortaya çıkan istikrarsızlıkları gidermek ve krizleri savaşa dönüşmeden önlemek” konusunda daha

¹ BM'in iç yapısı ile BM sürekli üyelerinin “saldırganın tanımı” hakkında mutabakat sağlayamaması, ortak güvenlik sisteminin hayata geçirilememesinin ana sebepleri olarak ifade edilebilir.

² BM Genel Kurulu'nun 17 Aralık 1963 tarihinde aldığı karar neticesinde, Güvenlik Konseyi 15 üyeden (5 Sürekli ve 10 Geçici) meydana gelmektedir. Daimi üyeler; ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve Çin'den oluşmaktadır. Geçici Üyeler; iki yıllık dönem için seçilen devletlerdir. Güvenlik Konseyi'nde 9/15 oranı ile kararlar alınmaktadır. Usul ile ilgili herhangi 9 üyenin olumlu oyu yeterken, usul haricindeki konularda Sürekli üyelerden biri dahi olumsuz oy kullandığında (veto hakkı), kararın alınması mümkün olamaz. Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2011, 192-193.

³ Uğur Güngör, “Barışı Destekleme Harekâtındaki Artışın ve Değişimin Nedenleri”, *Kara Kuvvetleri Dergisi*, 24 (2008), 28-29.

⁴ Ali Karaosmanoğlu, *İç Çatışmaların Çözümü ve Uluslararası Örgütler*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1981, 128. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden günümüze çok sayıda Barışı Destekleme Harekâtı yürütülmüş ve yürütülmekte olmasına rağmen, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda sadece söz konusu hareketin “meşru” sayılmasına olanak sağlayacak ifadeler yer verilmiştir. Mehmet Öncü, “BM Barışı Koruma Operasyonlarının Hukuki Temelleri”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 2/6 (2006), 40.

⁵ *Barışı Destekleme Harekâtı*, Ankara: KKK Basımevi, 2004, 1. Bölüm, 1. Barışı Destekleme Harekâtı'nın “düşünsel zemini”ni oluşturan Johan Galtung'un ortaya attığı “pozitif barış” tanımı için bkz. Cahit Armağan Dilek, Kivılcım Romya, “Çağımızın Askeri Harekâtı: Barışı Destekleme”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 400 (2009), 88.

⁶ Uluslararası hukuk açısından BM Örgütü'nün kurucu metni de bir antlaşmadır. Enver Bozkurt, *Devletler Hukuku*, Ankara: Asil Yayıncılık, 2007, 299.

⁷ Tamer Yaman, *Barışı Destekleme Harekâtının Hukuksal Temelleri ve Barışı Destekleme Harekâtına Katılımın Türkiye'ye Sağladığı Faydalar*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2007, 39.

⁸ Gökhan Koçer, “Türkiye'nin Barışı Destekleme Harekâtlarına Katkısı”, *Uluslararası İlişkiler*, 3/11 (2006), 48.

etkin hareket etmeye yöneltmiş ve nihayetinde Barışı Destekleme Harekâtı'na verilen önem daha da artmaya başlamıştır.⁹

Barışı Destekleme Harekâtı, yukarıdaki açıklamalar neticesinde temel anlamda; “Çatışmaların Önlenmesi, Barış Yapma, Barışı Koruma, Barışa Zorlama, Barışı Tesis ve İnsani Yardım Görevi” şeklinde bir tasnife tabi tutulabilir. Bu kapsamda, harekâtın yürütüldüğü bölgenin şartları ile ulaşılmak istenen hedeflere uygun icra edilecek görevler ise; “Gözlemcilik, Tecrit Kuvveti, Geçiş Dönemi Yardımı, Abluka, Ambargo, Karantina, Kriz Sahalarında Deniz Kontrolü, Deniz Ulaştırma Hatlarının Kontrolü, Arama ve Kurtarma, Uçuşa Yasak Bölge Uygulaması, Kara ve Deniz Unsurları İçin Hava Desteği ve Hava Ulaştırması” şeklinde sıralanabilir.¹⁰

Türkiye'nin Barışı Destekleme Harekâtı'na sağladığı katkılar göz önüne alındığında ise aşağıdaki hususlar dikkat çekmektedir.

Coğrafi konumu gereği Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkaslar'dan oluşan istikrarsız bir bölgede yer alan Türkiye'nin ortaya koyduğu milli güvenlik politikası paralelinde yürüttüğü dış güvenliğine yönelik politikalarının hedefleri; “bölgesinde ve dünyada barış ve istikrarın artırılmasıyla beraber kendi ülkesinin ulusal bağımsızlığını/egemenliğini/toprak bütünlüğünü ve hayati çıkarlarını korumak, müttefiklerine karşı gerektiğinde uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmek” şeklinde ifade edilebilir. Söz konusu politikanın gereği olarak Türkiye, barışı koruma ve destekleme kapsamında yürütülmekte olan faaliyetlere katılım sağlamaktadır.¹¹ Bu kapsamda; Soğuk Savaş döneminde yürütülen Barışı Destekleme Harekâtları'ndan sadece birine iştirak eden¹² Türkiye, Soğuk Savaş sonrasında ise Afrika'dan Avrupa'ya çok sayıda Barışı Destekleme Harekâtı'na katılım sağlamıştır.¹³

Mevcut literatür incelendiğinde; konu ile ilgili yapılan çalışmalarda ekseriyetle hareketlerin hukuksal esasları ve harekâtları yürüten uluslararası kuruluşlar gibi icra edilen Barışı Destekleme Harekâtları'nın ana hatlarıyla ele alındığı gözlemlenmiştir. Bu çalışmada ise somut bir örnek üzerinden yürütülen Barışı Destekleme Harekâtı'nın özellikleri ve öneminin daha net şekilde ortaya konulması hedeflenmiştir.

Türkiye ile Bosna-Hersek arasındaki kültürel ve tarihi bağların mevcudiyeti, çalışmada söz konusu ülkenin incelenmesinin en önemli gerekçesi olarak öne çıkmıştır. Uluslararası kamuoyu tarafından bu durum öne sürülerek Türkiye'nin tarafsız kalamayacağı bahane edilmiş ve uzun süre Türk askerinin Bosna'da görev yapan Barış Gücü'ne aktif katılımı engellenmiştir. İç kamuoyunda da BM Gücü'ne katılım konusunda yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Bu nedenle çalışmada özellikle TBMM Tutanakları ve Yazılı Basın ayrıntılı olarak incelenmek suretiyle, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Bosna Hersek Barış Gücü'ne katılım süreci etraflı bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır.

⁹ Barışı Destekleme Harekâtı, 1. Bölüm, 2-3.

¹⁰ Barışı Destekleme Harekâtı Genel Esasları, İstanbul: KHA Yayınları, 2002, 7-9

¹¹ Ertuğrul Torba, “Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yurt Dışı Görevlerinin Ulusal Çıkarlar Açısından Değerlendirilmesi”, *Kara Kuvvetleri Dergisi*, 24 (2008), 36-37.

¹² Türkiye'nin Soğuk Savaş Dönemi katıldığı tek harekât, 1950-1953 yılları arasında devam eden Kore Savaşı'dır. Türkiye Kore Savaşı'na “tugay” seviyesindeki bir birlikle katılım sağlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Atlı, *Arşiv Belgelerine Göre Kore Savaşında Türk Ordusu (1950-1953)*, İstanbul: Kitapevi Yayıncılık, 2021.

¹³ Güngör, *Barışı Destekleme Harekâtındaki Artışın*, 28. Soğuk Savaş sürecinde yürütülen Barışı Destekleme Harekâtı kapsamındaki faaliyetlere sınırlı katılım sağlayan Türkiye'nin bu durumu; “söz konusu dönemde cephede yer alan Türkiye'nin kendi savunmasıyla meşgul olmak zorunda olması, ABD'nin Vietnam tecrübesinden sonra yurtdışında görevli askeri personelinde oluşan etkiye benzer şekilde Türkiye'de de Kore Sendromu'nun oluşması, Soğuk Savaş süresince BM Barış Gücü birliklerinin ağırlıklı olarak Ortadoğu bölgesinde konuşlanmış olmasından dolayı Türkiye'nin izlediği Ortadoğu meselelerinden uzak kalma politikası” gibi sebeplerle açıklanabilir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonraki süreçte ise “uluslararası güvenliği tehdit eden krizler, çatışmalar ve savaşların artması”, bu dönemde yürütülen Barışı Destekleme Harekâtı kapsamındaki faaliyetlerde de değişim ve artışa neden olmuştur. Bu kapsamda, barışa katkı sağlama konusunda hassas bir politika izleyen Türkiye'nin de bu dönemde katılım sağladığı Barış Gücü faaliyetlerinde önemli bir artış gözlemlenmiştir. Bkz. Hüseyin Bağcı, Şaban Kardaş, “Exploring Turkey's Role in Peace Operations: Towards a Framework of Analysis”, Der. Ali L.Karaosmanoğlu, Ersin Onulduran, *Contemporary Issues in International Politics*, Ankara: Turkish Foreign Policy Institute, 2004, 108 ve Koçer, “Türkiye'nin Barışı Destekleme Harekâtlarına Katkısı”, 58.

1. Genel Hatlarıyla Bosna-Hersek Krizi ve Bosna-Hersek’te İcra Edilen Uluslararası Düzeydeki Barışı Destekleme Faaliyetleri

Orta Avrupa ve Akdeniz’e uzanan jeostratejik konumu nedeniyle önem arz eden Balkan Yarımadası; coğrafi konumu gereği pek çok savaşın olduğu gibi I. Dünya Savaşı’nın da çıkış yeri olmuş, müteakiben II. Dünya Savaşı’nda da önemli rol oynamıştır.¹⁴

I. Dünya Savaşı sonrası imzalanan antlaşmalarla çizilen sınırlar gereği, toprak kaybeden veya kazanan tüm Balkan ülkelerinde “azınlıklar sorunu ve toprak anlaşmazlıkları” ortaya çıkmıştır.¹⁵ Bu süreçte, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun parçalanması sonrasında kurulan “Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı”,¹⁶ müteakiben “Yugoslavya”¹⁷ olarak adlandırılmıştır.¹⁸

Balkanlar’daki dengeleri tekrar bozucu bir etki yaratan II. Dünya Savaşı sonrasındaki süreç, Kasım 1945’te “Yugoslav Federal Cumhuriyeti”nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır.¹⁹ Federal Cumhuriyeti kuran Josip Broz Tito, “6 Cumhuriyet ve 2 Özerk bölge”yi Belgrad’a bağlayarak oluşturduğu federal sistem ile “Balkan Birliği” oluşturmayı hedeflemiştir.²⁰ Fakat 1980 yılında Tito’nun ölümü sonrası gerek ekonomik sıkıntılar ülkeyi çöküşe sürüklemiş,²¹ gerekse etnik milliyetçiliğe dayalı sorunlar ortaya çıkmıştır.²² Bu kapsamda Yugoslavya’da etnik gerilim, 1980’lerin ikinci yarısında yavaş yavaş kendini göstermeye başlamıştır.²³ Yugoslavya’da iç savaşın ilk işaretleri ise 1990 yılında ortaya çıkmıştır. Sırp, Boşnaklar ve Hırvatlar arasında başlangıçta yerel çatışmalar şeklinde ortaya çıkan olaylar, müteakiben şiddetini artırmış ve çatışma yaşanan alanlar zamanla genişlemiştir.²⁴

Haziran 1991’de Hırvatistan ile Slovenya tarafından bağımsızlık ilan edilmesi sonrasında Bosna-Hersek’te, “Yugoslavya Federasyonu’nun içinde kalınması ya da diğer iki ülke gibi tek taraflı bağımsızlık ilan edilmesi” yönünde iki farklı görüş ortaya çıkmıştır.²⁵ Bu aşamada Bosna-Hersek devlet başkanı Aliya İzzetbegoviç²⁶ kararlı bir tutum takınmış ve “parçalanmış bir Yugoslavya’nın içinde kalmayı” reddetmiştir.²⁷

Bosna Hersek Parlamentosu’nda Ekim 1991’de yapılan bağımsızlık konusundaki oylamada, Bosnalı Sırp’ların olumsuz oy kullanmalarına karşın “bağımsızlık” yönünde karar alınmıştır.²⁸ Söz konusu karara Sırbistan ve Bosnalı Sırp’lar yoğun tepki göstermiş, müteakiben Bosna-Hersek sınırına Federal Ordu birlikleri tarafından yığınak yapılmaya başlanmıştır.²⁹ Yaşanan gelişmeler sonrası İzzetbegoviç; yığınak yapan birliklerin olası bir eyleme girişmesi durumunda çok kan akacağını belirtmiş ve “*Müslüman halk, vatan topraklarını kanının son damlasına kadar savunacaktır. Bunu herkes iyi bilmelidir*” şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.³⁰

¹⁴ Çaşın, “Balkan Jeopolitiği ve Trajik Bosna-Hersek Savaşı”, 90.

¹⁵ Çaşın, “Balkan Jeopolitiği ve Trajik Bosna-Hersek Savaşı”.103

¹⁶ Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı; Karadağ ve Sırbistan ile Hırvatistan, Slovenya, Backa, Bosna-Hersek, Dalmaçya ve Banat bölgelerinin bir araya gelerek yeni bir devlet kurulması ile oluşmuştur. İrfan Kaya Ülger, *Yugoslavya Neden Parçalandı?*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2003, 33

¹⁷ İlk defa 1839 yılında bir Sırp tarihçi tarafından kullanılan Yugoslavya kelimesi, “Güney Slavların Yurdu” anlamına gelmektedir. Mediha Akarşan, *Bosna Hersek ve Türkiye*, İstanbul: Ağaç Yayınları, 1992, 11.

¹⁸ Abdülkadir Kaya, *Balkanların Dünü, Bugünü, Yarını*, İstanbul: HAK Yayınları, 1993, 159.

¹⁹ Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939’dan Günümüze Kadar)*, Ankara: AÜSBF Yayınları, 1983, 221.

²⁰ Atike Kaptan, *Geçmişten Günümüze Bosna-Hersek Tarihi ve Türkiye-Bosna Hersek İlişkileri*, Ankara: ATASE Başkanlığı Yayınları, 2008, 19.

²¹ Yusuf Küpeli, *Tarihin İzinde Balkanlar ve ABD*, Ankara: Öncü Kitap Yayınları, 2000, 90.

²² Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, Ankara: İmge Kitapevi, 1991, 72-73.

²³ İrfan Kaya Ülger, *Yugoslavya Neden Parçalandı?*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2003, 98.

²⁴ Ülger, *Yugoslavya Neden Parçalandı?*, 110.

²⁵ Hüseyin Emiroğlu, “Bosna-Hersek Savaşı ve Türkiye”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 386 (2005), 14.

²⁶ 1925 yılında günümüzdeki Bosna Hersek sınırları içerisinde doğan Aliya İzzetbegoviç, hukuk eğitiminin yanısıra sanat ve bilim konularında da kendini geliştirmiştir. Uzun süre hukuk danışmanlığı yapmıştır. Siyasi görüşleri nedeniyle iki defa tutuklanmış ve hapis yatmıştır. 1989 yılında Demokratik Eylem Partisi (SDA)’ni kurmuş, bir yıl sonra yapılan seçimlerde SDA birinci parti olmuştur. 10 yıl süren Cumhurbaşkanlığı döneminde Bosna’da yaşanan iç savaş ve savaşı bitiren Dayton Barış Antlaşması sürecini yürütmüştür. Sağlık sorunlarından dolayı 2000 yılında görevinden istifa etmiş, üç yıl sonra ise hayatını kaybetmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Büşra Uyulan, *Aliya İzzetbegoviç’in Siyasal Düşüncesi*, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2022, 7-22.

²⁷ Aliya İzzetbegoviç, *Tarihe Tanıklığım*, Çev. Alev Erkilet, Ahmet Demirhan ve Hanife Öz, İstanbul: Klasik Yayınları, 2003, 112-114.

²⁸ Sırp milletvekilleri oylamanın yapıldığı salonu terk ederek oylamaya katılmamışlardır. Karar, Boşnak ve Hırvat milletvekillerinin oylarıyla kabul edilmiştir. *Türkiye Gazetesi*, 23 Ekim 1991.

²⁹ İsmet Görgülü, Veli Yılmaz, Ali Erdinç, *Bosna-Hersek*, İstanbul: HAK Yayınları, 1992, 219.

³⁰ *Türkiye Gazetesi*, 19 Aralık 1991

Mart 1992’de Bosna-Hersek’te yapılan bağımsızlık referandumda, %99,4 oranında bağımsızlık yönünde evet oyu çıkmış; 3 Mart 1992 tarihinde de devlet başkanı İzzetbegoviç ülkenin tam bağımsızlığını ilan etmiştir.³¹ Türkiye’nin henüz 9 Şubat 1992 tarihinde diğer Yugoslavya Cumhuriyetleri ile birlikte bağımsızlığını resmen tanıdığı Bosna-Hersek Cumhuriyeti,³² 06 Nisan 1992 tarihinde AB,³³ bir gün sonra ise ABD tarafından tanınmıştır.³⁴ Ayrıca, Hırvatistan ve Slovenya ile birlikte Bosna-Hersek de Mayıs 1992’de BM üyeliğe kabul edilmiştir.

Bosna-Hersek’in ilan ettiği bağımsızlık kararını tanımadığı gibi Bosna’da bir Sırp Cumhuriyeti kurduğunu açıklayan Bosnalı Sırlar, müteakiben insanlık dışı eylemlere girişmişlerdir.³⁵ Böylece Bosna-Hersek’te iç savaşa giden süreç iyice belirgin hale gelmiş³⁶ ve bağımsızlık kararının tanınması üzerine 07 Nisan 1992 tarihinde, Bosnalı Sırlar Bosna-Hersek’in başkentini kuşatmak suretiyle şehri topçu ateşine tutmuşlar ve üç buçuk yıl sürecek savaşı başlatmışlardır.

Yugoslavya’da yaşanan iç savaşın önlenmesine ve Bosna-Hersek krizinin çözümüne yönelik BM, AT ve AGİK gibi uluslararası kuruluşlar tarafından başlangıçta etkili ve ciddi tedbirler içeren kararlar alınamamıştır. Bunun yanı sıra, yukarıda adı geçen uluslararası kuruluşlara oranla yaptırım gücü daha yüksek olan NATO ve Batı Avrupa Birliği gibi kuruluşlardan da yeteri kadar yararlanılamamıştır.³⁷ Fakat iç savaşın giderek şiddetlenmesi üzerine BM; “25 Eylül 1991 tarih ve 713 sayılı kararı” ile Yugoslavya Federe Devletleri’ne önce silah ambargosu koymuş,³⁸ müteakiben Sırlar ile Hırvatlar arasında yaşanan çatışmaların önlenmesi amacıyla “21 Şubat 1992 tarih ve 743 sayılı kararı” ile 14.000 kişiden oluşacak ve eski Yugoslavya’ya (Hırvatistan) gönderilecek olan UNPROFOR³⁹un kurulması yönünde irade göstermiştir.⁴⁰

Hırvatistan’a Barış Gücü göndermiş olan BM, çatışmaların yoğunluğunun çok daha fazla olduğu Bosna konusunda “ülkede Barış Gücü konuşlanması için gerekli koşulların oluşmadığı” gerekçesiyle adım atmakta yavaş hareket etmiştir. Sırlar tarafından yürütülen saldırıların sürmesi nedeniyle, Hırvatistan’da bulunan Barış Gücü’nden 1000 askeri personel Saraybosna havaalanına gönderilmek suretiyle havaalanının kontrolü UNPROFOR’a verilmiş, müteakiben de buradaki asker sayısı artırılmıştır.⁴¹ BM ayrıca deniz ambargosu uygulanmasını kararlaştırmış, bu kapsamda da Temmuz 1992’den itibaren “Akdeniz Daimi Deniz Kuvveti (STANAVFORMED)” görevlendirilmiştir.⁴²

BM’in aldığı “01 Nisan 1993 tarih ve 816 sayılı karar”⁴³ gereği, 12 Nisan 1993 tarihi itibarıyla NATO hava gücü tarafından Bosna-Hersek hava sahası üzerinde kontrol uçuşlarına başlanmıştır.⁴⁴ “Deny Flight” adı verilen harekâtın amacı; “Bosna-Hersek Cumhuriyeti hava sahasına yetki verilmemiş uçuşların yapılmasına mani olmak amacıyla güç kullanılması” şeklinde açıklanmıştır.⁴⁵

³¹ Emiroğlu, “Bosna-Hersek Savaşı ve Türkiye”, 15. Ülkenin resmi adında yer alan “Sosyalist” ifadesi, bağımsızlığın ilan edilmesinden sonra çıkartılmıştır. Ülger, *Yugoslavya Neden Parçalandı?*, 126.

³² Bosna Hersek’te bağımsızlık yönünde halk oylaması dahi yapılmamışken, Türkiye; Slovenya ve Hırvatistan ile beraber Bosna Hersek’in bağımsızlığını da “9 Şubat 1992” tarihinde tanıdığını deklare etmiştir.

³³ AT yerine Avrupa Birliği (AB) ifadesinin kullanılmasına, “Maastricht Antlaşması”nın 7 Şubat 1992 tarihinde yürürlüğe girmesi ile başlanmıştır.

³⁴Şule Kut, *Yugoslavya Bunalmı ve Türkiye’nin Bosna-Hersek ve Makedonya Politikası (1990-1993)*, Der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul, 2001, 328.

³⁵ Kaptan, *Geçmişten Günümüze Bosna-Hersek Tarihi*, 25.

³⁶ Bosna’da yaşanan iç savaşın en önemli etkenlerinden birinin de bölgenin coğrafi konumu olduğu söylenebilir. Feyzullah Sarı, *Türkiye’nin Makedonya ve Bosna-Hersek Siyaseti (1990-2000)*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2007, 92.

³⁷ Mustafa Selver, *Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003, 137.

³⁸ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, 5. Baskı, İstanbul: Filiz Kitapevi, 2000, 836-837.

³⁹ Yugoslavya’da görevlendirilen Barış Gücü’nü ifade eden kısaltma.

⁴⁰ Ersin Özdil, *Bosna-Hersek Krizinde Uluslararası Kuruluşlar ve NATO (1993)*, İzmir: Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, 1993, 60.

⁴¹ Ülger, *Yugoslavya Neden Parçalandı?*, 147-150.

⁴² Özdil, *Bosna-Hersek Krizinde Uluslararası Kuruluşlar*, 60, 64.

⁴³ Söz konusu karar “Uçuş Yasası Uygulama” Kararı’dır. *Bosna-Hersek ve Kosova Hava Harekâtı*, Ankara: HKK Yayını, y.t.y., 4. Bölüm, 1.

⁴⁴ Söz konusu karar neticesinde Bosna-Hersek’in geneli “uçuşa yasak bölge” ilan edilmiştir. R.J.Crampton, *İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Balkanlar*, Çev: Emel Kurt, İstanbul: Yayın Odası Yayınları, 2007, 254.

⁴⁵ *Bosna-Hersek ve Kosova Hava Harekâtı*, 7. Bölüm, 1.

Saraybosna, Gorazde, Zepa, Bihaç, Srebrenica ve Tuzla şehirleri BM’in “6 Mayıs 1993 tarih ve 836 sayılı kararı” ile “Güvenli Bölge” olarak ilan edilmiştir. Bu kapsamda; söz konusu bölgelerin güvenliğini sağlamak amacıyla, NATO’ya, bünyesindeki tüm kuvveti kullanabilme yetkisi verilmiştir.⁴⁶

ABD’nin politik baskıları sonucu; Boşnaklar ile Bosnalı Hırvatlar arasındaki çatışmalara son verilmek suretiyle ateşkes sağlanmış ve 01 Mart 1994 tarihinde “Federasyon” anlaşması imzalanmıştır. Buna rağmen, Bosnalı Sırp lar ile Federasyon arasındaki uzlaşma çabalarından sonuç alınamamıştır.⁴⁷ Boşnaklar ile Bosnalı Sırp lar arasında ise dört aylık süreyi kapsayan bir ateşkes anlaşması 1995 yılı başlarında imzalanmış olmasına rağmen, ateşkes riayet edilmemiş ve çatışmalar sürmüştür.⁴⁸ 1995 yılı ortalarına doğru başkent Saraybosna’ya yönelik kuşatmayı şiddetlendiren Bosnalı Sırp ları yönelik NATO tarafından hava harekât ları düzenlenmiş, buna karşılık Sırp lar ise 300 kadar BM askerini rehin almıştır.⁴⁹

“Güvenli Bölge” olarak ilan edilen Srebrenica’yı ele geçiren⁵⁰ Sırp lar tarafından bu şehirde yapılan eylemler, geçmişte işlenen savaş suçlarının en önemlilerinden biri olarak tarihteki yerini almıştır.⁵¹ Bölgenin güvenliğinden sorumlu Hollanda Barış Gücü’nden 400 askerin bölgedeki mevcudiyeti, yaşanan katliamı önle(ye)memiştir.⁵² Cenevre’de sorunu görüşmek üzere yetkililer ve gözlemcilerin katıldığı bir toplantı düzenlenmiş⁵³ ve temel konularda anlaşmaya varılmıştır.⁵⁴ Böylece karşılıklı olarak; Bosna-Hersek ülke topraklarında Özerk bir Sırp Cumhuriyeti’nin kurulmasına onay verirken, Yeni Yugoslavya da Bosna-Hersek’i tanımıştır.⁵⁵ Ekim 1995’e gelindiğinde taraflar arasında önce “60 Günlük Ateşkes” imzalanmış,⁵⁶ müteakiben Kasım 1995’de ABD/Dayton’da yürütülen yoğun görüşmeler neticesinde 21 Kasım 1995 tarihinde, “Dayton Barış Antlaşması”⁵⁷ parafe edilmiştir.⁵⁸ Taraflarca parafe edilen Dayton Barış Antlaşması’nın resmi olarak imzalanması ve müteakiben uygulamaya konması ise 14 Aralık 1995 tarihinde Fransa/Paris’te gerçekleşmiştir.⁵⁹ Antlaşma’nın uygulamaya girmesi, üç buçuk yıla yakın bir süredir devam eden savaşı da sona erdirmiştir.

Çatışmaların yaşandığı bölgelerde barışı tesis etmek amacıyla görev icra eden BM Barış Gücü birlikleri (UNPROFOR); Dayton Barış Antlaşması ile belirlenen şartların⁶⁰ ve bölgede tesis edilmeye çalışılan barışın

⁴⁶ Crampton, *İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Balkanlar*, 254.

⁴⁷ Selver, *Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna*, 155-156. İzzetbegović; ortaya konan yeni barış planını “kötünün en iyisi” şeklinde nitelemiş, “Barış planını adil ve olumlu bir plan olarak görmüyoruz, ama silahların susması için biz ‘evet’ diyeceğiz. Yoksa dünya kamuoyu bizi suçlayacak” ifadelerini kullanmıştır. Demirel’in plan ile ilgili yorumu ise şöyledir: “Bu planı Müslümanlar kabul ediyor, Hırvatlar da destekliyor. Eğer Bosnalı Sırp lar kabul etmezse, yeniden savaş çıkar.” Milliyet Gazetesi, 15 ve 17 Temmuz 1994.

⁴⁸ Ali Uçarı, *Türkiye’nin Hak ve Çıkarları Doğrultusunda Balkanlara Yönelik Politika Esaslarının Belirlenmesi*, Tez Çalışması, İstanbul: KHA, 2001, 3-19

⁴⁹ Kaptan, *Geçmişten Günümüze Bosna-Hersek Tarihi*, 40.

⁵⁰ Yaşanan gelişmeler ve zorluklar neticesinde, “çifte anahtar politikası” olarak adlandırılan uygulamanın negatif etkileri ve yetersizliğinin anlaşılması üzerine veto yetkisi BM’den NATO’ya devredilmiştir. Oya Akgönenç, “Bosna Krizinde Son Aşama: Dayton Anlaşması”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 348 (1996), 30-31.

⁵¹ Cüneyt Yenigün, Ümit Hacıoğlu, “Bosna-Hersek: Batı’nın Güvenini Kaybettiği Medeniyet”, *Dünya Çatışmaları*, C.1, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010, 679.

⁵² Srebrenica’da yaşananların ayrıntısı için bkz. Kaptan, *Geçmişten Günümüze Bosna-Hersek Tarihi*, 30-34.

⁵³ Söz konusu toplantıya, “Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Sırbistan-Karadağ” Dışişleri Bakanı seviyesinde katılırken; Rusya, Almanya, Fransa ve İngiltere ile AB temsilcileri ise gözlemci statüsünde katılım sağlamıştır. Ayın Tarihi, 8 Eylül 1995.

⁵⁴ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 842.

⁵⁵ Milliyet, 6-9 Eylül 1995

⁵⁶ Mesut Çaşın, “Balkan Jeopolitiği ve Trajik Bosna-Hersek Savaşı”, *Avrasya Dosyası*, 3/3 (1996), 117.

⁵⁷ 11 adet eki de bulunan Antlaşma’nın literatürdeki resmi adı, “Bosna-Hersek’te Barış İçin Genel Çerçeve Anlaşması”dır. Erhan Türbedar, “Kosova’nın Bağımsızlık İlanının Sırbistan, Bosna-Hersek ve Makedonya’ya Etkileri”, *Avrasya Dosyası (Balkanlar Özel)*, Ankara: ASAM Yayınları, 14, 1 (2008), 36.

⁵⁸ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 842. Antlaşma resmen imzalanmadan önce dönemin liderleri “Aliya İzzetbegović, Slobodan Miloseviç ve Franyo Tucman” tarafından parafe edilmiştir. Türbedar, “Kosova’nın Bağımsızlık İlanının”, 36.

⁵⁹ UN Yearbook, 1995, 542.

⁶⁰ Dayton Barış Antlaşması’nın içeriği incelendiğinde, “Devletin, Bosna-Hersek Federasyonu ve Bosna Sırp Cumhuriyeti olmak üzere iki yapıdan oluşacağı; Antlaşma’nın imzalanmasını müteakip 6-9 aylık süre içerisinde AGİT denetiminde olmak üzere seçimlerin yapılacağı; Antlaşma’nın temel hükümlerinin yerine getirilmesi ve Bosna’daki yabancı güçlerin 30 gün içerisinde çekilmesini denetlemek amacıyla 12 aylık süre için bölgeye NATO Barışı Uygulama Gücü (IFOR)’nün yerleştirileceği” hususlarının yer aldığı görülmektedir. Bkz. Turan Aydın, “Bosna-Hersek’teki Yeniden Yapılanma Çalışmaları ve Türkiye”, *Avrasya Etütleri Dergisi*, 3/2 (1996), 58-59. Dayton Barış Antlaşması ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İrfan Neziroğlu, *Dayton Barış Antlaşması*, Ankara: TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü Yayını, 1996, 1-5.

sağlanması maksadıyla, 20 Aralık 1995 tarihinden itibaren Bosna-Hersek'teki görevini NATO komutasındaki "Barış Uygulama Kuvveti (IFOR)"ne devretmiştir.⁶¹

NATO Dışişleri ve Savunma Bakanları, IFOR'un görev süresinin sona erecek olması nedeniyle İstikrar Kuvveti adı altında yeni bir kuvvet oluşturulması hususunda mutabakat sağlamışlar, bu kapsamda BM de İstikrar Kuvveti'nin oluşturulmasına onay vermiştir. Böylece Bosna-Hersek'te konuşlu Barış Uygulama Kuvveti (IFOR), 20 Aralık 1996 tarihinden itibaren yeniden teşkilatlandırılarak "İstikrar Gücü (SFOR)"ne dönüştürülmüştür.⁶²

Dayton Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi ile Bosna-Hersek üzerindeki uçuşa yasak bölgenin havadan denetlenmesi maksadıyla "NATO Hava Gücü tarafından icra edilen Deny Flight Harekâtı" sona ermiş ve yerini yeni başlatılan "Decisive Endeavour" Harekâtı'na bırakmıştır.⁶³

SFOR harekâtı sonrasında ise AB liderliğinde, "AB Gücü (EUFOR) tarafından icra edilen Althea Harekâtı" yürütülmeye başlanmıştır.⁶⁴

2. Bosna-Hersek Krizinde Türkiye Tarafından Yürütülen Diplomatik Girişimler

1900'lerin başında yaşanan Balkan Savaşları sonucunda Balkanlar'daki topraklarını yitirmesine rağmen bölgede yaşanan gelişmeleri yakinen ve sürekli olarak takip eden Türkiye, 1934 yılında bölgede bir "Balkan Paktı" oluşturmayı başarmıştır. Söz konusu pakt müteakip dönemde tekrar işlevsel hale getirilmeye çalışılmasına rağmen; yalnız Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye'den oluşan ülkeler tarafından imzalanan bir "Balkan İttifakı" sağlanabilmiştir.⁶⁵

İç kamuoyunun baskısına karşın Türkiye; Yugoslavya'nın dağılması sürecinde yaşanan gelişmelere başlangıçta müdahil olmaktan kaçınmış ve ABD ile Avrupa'nın sürece ilişkin tutumunu anlamak için çaba sarf etmiştir.⁶⁶ Bu kapsamda Haziran 1991'de ABD tarafından, "Yugoslavya'nın devamının sağlanması ve Balkanlar'daki durumun korunması gerektiği" ifade edilmiştir. Avrupa'nın da benzer bakış açısında olduğu bu siyaset, çatışmaların yaşanmaya başladığı 1991 yılı yaz aylarına kadar değişiklik göstermemiştir. Türkiye ise "Yugoslavya'daki olayların bir iç savaş olduğunu, Yugoslav Ordusu'nun da bu olayları bastırarak kanuni güç olarak değerlendirildiğini" bildirmiş; keza bu siyasetini "Almanya'nın siyasetindeki değişimden⁶⁷ rahatsız olmasına karşın" sürdürmeye devam etmiştir.⁶⁸

26 Kasım 1991 tarihinde, "Balkan Ülkeleri Dışişleri Bakanları"nın katılımı ile İstanbul'da gerçekleşen toplantıda, Yugoslavya sorununun bölgesel düzeyde de olsa çözümüne ilişkin çaba sarf edilmiştir. Söz konusu toplantıda, "Bosna-Hersek ve Hırvatistan'da çatışmaların yayılmasından endişe edildiği, etnik arındırma yoluyla toprak kazanımının kabul edilemezliği ve çatışmaların Kosova, Sancak, Voyvodina ve Makedonya'ya yayılmasının önlemesi maksadıyla Barış Gücü yerleştirilmesi" yönünde kararlar alınmıştır.⁶⁹

⁶¹ Yapılan planlama gereği, Bosna'da görev yapacak IFOR'un sorumluluk alanı; Amerikan, İngiliz ve Fransız kontrol bölgeleri olmak üzere üç ana bölgeye ayrılmıştır. N. Hilmer, M. Macmillan, "The Contract Group on and in Bosnia", *International Journal*, 53, 2 (1998), 306.

⁶² Görev süresi sona eren IFOR'un yerine yetkilendirilen SFOR'un personel sayısı, selefının yaklaşık yarısına eşittir. (31.000 kadar) Buna karşılık SFOR'a katılan ülke sayısı artış göstererek 38'e kadar yükselmiştir. Kemal Soyupak, *NATO'nun Kuruluşunun 50'nci Yılında Yeni Avrupa ve Yeni NATO*, İstanbul: HAK Basımevi, 1999, 24-25.

⁶³ *Bosna-Hersek ve Kosova Hava Harekâtı*, 4. Bölüm, 1-2.

⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Merve Güler, "Türk Silahlı Kuvvetlerinin Barışı Destekleme Harekâtlarına Katkısı", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 413 (2012), 8-9.

⁶⁵ A. Kaya, *Balkanların Dünü, Bugünü, Yarını*, 180-181.

⁶⁶ Şaban Çalış, "Turkey's Balkan Policy in the Early 1990s", *Turkish Studies*, 2/1 (2001), 136-137.

⁶⁷ Hırvatistan ve Slovenya'nın Haziran 1991'de bağımsızlıklarını ilan etmeleri sonrası, BM ve AT üyesi ülkelerin birçoğu gibi Almanya da mevcut durumun devamı yönünde tavrı takınmıştır. Bu kapsamda; gerek Almanya, gerekse BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin ortak düşüncesi, Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün korunması doğrultusundadır. Bu konuda verilebilecek örneklerden biri; Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlık ilanı öncesinde dönemin Almanya Dışişleri Bakanı D. Genscher tarafından adı geçen ülkelere "bağımsızlık ilanlarının bir süre daha ertelenmesi" konusunda yaptığı çağrı olarak ifade edilebilir. Fakat, bağımsızlık ilanı ile birlikte Temmuz 1991 itibarıyla bölgede çatışmaların başlaması sonrasında, Almanya'nın yukarıda belirtilen "statükonun korunması" doğrultusundaki politikasının değiştiği görülmüştür. Zira iki ülkenin de Almanya tarafından tanınma isteği, Almanya'nın BM ve AT'deki söylem ve tutumlarında da açıkça gözlemlenmiştir. Volkan Tatar, *Eski Yugoslavya'da Yeni Devletler: Birleşmiş Milletler ve Büyük Güçler*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012, 163.

⁶⁸ Türkiye'nin bu siyasetinin haklı dayanakları olduğu söylenebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çalış, "Turkey's Balkan Policy", 137.

⁶⁹ Ülger, *Yugoslavya Neden Dağıldı?* 110.

TBMM’de, 25 Aralık 1991’de gerçekleşen dış politika konularına yönelik genel görüşme esnasında; Yugoslavya sorununa ilişkin siyasetçiler tarafından ortaya konan dikkate değer görüşler ile konu hakkında yaşanan tartışmalara aşağıda yer verilmiştir.

Dönemin Koalisyon Hükümeti ortağı Doğru Yol Partisi (DYP)’nin Samsun milletvekili İrfan Demiralp, Parti Grubu adına konuşmuş; Türkiye’nin Yugoslavya’da yaşanan gelişmelere kayıtsız kalamayacağını, gerekirse oluşturulacak Barış Gücü’ne dahi katkıda bulunması gerektiğinin altını çizmiştir. Demiralp konuşmasında; “Yugoslavya’daki iç savaşın, Avrupa’nın genelini ilgilendiren bir konu olmasına rağmen özelinde bir Balkan sorunu olduğunu, Türkiye’nin de Balkanlar’da meydana gelen bu olaylarla ilgilenmek mecburiyetinde kalacağını, bölgeye Türk askerinin gönderilmesi bazı riskleri taşıyorsa da BM Güvenlik Konseyinin Barış Gücü gönderilmesi konusunda karar alması halinde Türkiye’nin bu Barış Gücü’ne asker vermesinin yerinde bir karar olacağını” belirtmiştir.⁷⁰

Soğuk Savaşın bitmesi ve Yugoslavya’da yaşanan gelişmeler sonrası bölgede oluşan kuvvet dengesini dolduracak ülkenin Türkiye olacağını değerlendiren Bitlis milletvekili Kâmran İnan, dönemin Ana Muhalefet Partisi ANAP (Anavatan Partisi) adına söz alarak yaptığı konuşmasında şu hususları yer vermiştir: “Altı aydan fazla süreden beri Yugoslavya’da devam eden iç savaşın Yugoslavya ile sınırlı kalmayacağını, Almanya’nın kuzeydeki iki Katolik Cumhuriyeti tanınması karşısında Hükümet’in de Makedonya, Bosna, Hersek ve Kosova Cumhuriyetlerini tanınması gerektiğini, dünyanın ikinci büyük gücü ve kutbu olan Sovyetler Birliği’nin ortadan kalkmasıyla boşalan siyasi kuvvet dengesini dolduracak bir kuvvet arandığını, gerek tarihî gücü gerekse günümüzdeki teknolojik, politik, askeri ve ekonomik gücü itibarıyla bu ülkenin Türkiye olduğunun değerlendirilmesi gerektiğini” ifade etmiştir.⁷¹

Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin ise Hükümet adına söz almış ve dünyada yaşanan değişim ve gelişmeler karşısında Türkiye’nin de mutlaka durum değerlendirmesi yaparak hareket etmesi gerektiğini dile getirmiştir. Çetin konuşmasında; “dünyanın ve özellikle de Avrupa’nın yeniden şekillenmekte olduğunu, Balkanlar ve Ortadoğu’daki gelişmeler karşısında Türkiye’nin yeni bir tehdit değerlendirmesi yapması gerektiğini, Hükümet olarak gelişmeleri zamanında izleyerek ve değerlendirmeler yaparak gerekli kararları almakta olduklarını, Yugoslavya’da her gün ortaya çıkan yeni koşullara göre değerlendirmeler yapmaya devam edeceklerini ve bu çerçevede kısa zaman içinde tüm Cumhuriyetleri tanıma konusunun da gündeme geleceğini” dile getirmiştir.⁷²

Dünya gündemindeki ilk madde olan Yugoslavya Krizi’nin Hükümet Programı’nda yer almadığını eleştiren Demokratik Sol Parti (o dönem muhalefet partisi) milletvekili Zonguldak milletvekili Bülent Ecevit; bölünme ve çözülme kesinleştiği takdirde Kosova Özerk Bölgesi, Makedonya ve Bosna-Hersek’in Türkiye haricinde başka bir devlete güvenemeyeceğinin altını çizmiştir.⁷³

Yukarıda belirtildiği üzere başlangıçta Batı ile paralel bir politika yürüten Türkiye, 1992’den itibaren Bosna-Hersek konusundaki siyasetini değiştirmeye başlamış,⁷⁴ bu hususta Türk kamuoyundan gelen yoğun tepkiler de etkili olmuştur. 1992 yılı başından itibaren bazı Avrupa devletleri, ABD ve Uluslararası Kuruluşların; bağımsızlığını ilan eden eski Yugoslavya ülkelerini tanımaları sonrası, Türkiye de mevcut duruşunu değiştirme yönünde karar almıştır.⁷⁵

23 Ocak 1992 tarihinde, bizzat hazırladığı “Yeni Yugoslavya” planı konusunda destek elde etmek ve Ankara Hükümeti’nin bağımsızlıklarını ilan eden eski Yugoslavya cumhuriyetlerden özellikle Makedonya ve Bosna-Hersek’i tanımalarını engellemek amacıyla; Sırbistan Cumhurbaşkanı Slobodan Milošević tarafından Türkiye’ye ani bir ziyaret gerçekleştirilmiştir.⁷⁶ Cumhurbaşkanı Özal, Başbakan Demirel ve Dışişleri Bakanı Çetin ile görüşen Milošević; Yugoslavya krizi konusunda Türkiye’nin yapıcı tutumuna dikkat çekmiş ve şu açıklamalarda bulunmuştur: “Türkiye, Yugoslavya’nın parçalanmasını desteklemekten kaçınan tutumuyla, ne kadar sorumlu bir siyaset yürüttüğünü göstermiştir. Bunu çok takdir ediyoruz. Biz, iyi niyet ve sorumluluk sahibi

⁷⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:19, Cilt:2, Yasama Yılı:1, Birleşim:20, 263-266.

⁷¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:19, Cilt:2, Yasama Yılı:1, Birleşim:20, 272-273.

⁷² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:19, Cilt:2, Yasama Yılı:1, Birleşim:20, 285-288.

⁷³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:19, Cilt:2, Yasama Yılı:1, Birleşim:20, 297-304.

⁷⁴ Duygu Bazoğlu Sezer, “Turkey in the New Security Environment in the Balkan and Black Sea Region”, *Turkey Between East and West, New Challenges For a Rising Regional Power*, ABD: West Wiew Press, 1996, 82.

⁷⁵ Çalış, “Turkey’s Balkan Policy”, 138.

⁷⁶ Milliyet Gazetesi, 24 Ocak 1992.

ülkelerin, Yugoslavya sorununu çözecek barış süreci tamamlanmadan cumhuriyetleri tanımaktan kaçınacağını düşünüyoruz."⁷⁷

Türkiye; Yugoslavya krizinin ilk gününden itibaren "ülkenin toprak bütünlüğünün ve birliğinin korunması" yönündeki ilkelere saygı duymuş ve savunucusu olmuştur. Müteakiben yaşanan gelişmeler neticesinde Yugoslavya'nın parçalanması sonucu ortaya çıkan cumhuriyetlerden "Slovenya, Hırvatistan, Makedonya ve Bosna-Hersek" in bağımsızlıkları, Türkiye tarafından "eşzamanlı" olarak tanınmıştır.⁷⁸

Türkiye, bağımsızlığını ilan eden Bosna-Hersek devletinin toprak bütünlüğünün korunması konusuna öncelik vermiş; Bosna Hersek'te kalıcı ve adil bir barışın sağlanmasına yönelik çözümün de bu esaslar doğrultusunda yürütülmesi gerektiği görüşünü savunmuştur. Diğer taraftan Türkiye, bu doğrultuda sağlanacak çözümün, Avrupa ve Balkanlar'da huzur ve güvenin sağlanması konusunda da önem arz ettiğinin altını çizmiştir. Üyesi olduğu Uluslararası Kuruluşlar bünyesinde yürüttüğü girişimler ile Türkiye; "uluslararası toplumun Sırp saldırganlığına bir an önce son vermesi, kuvvet yoluyla toprak kazanımının geçersiz kılınması, acil olarak ateşkesin sağlanması ve Sırp'ların sorunun öteki taraflarıyla müzakere masasına oturtulması konularında etkili önlemlerin alınması ve yaptırımların uygulanması" doğrultusunda çaba sarf etmiştir. Türkiye, bu kapsamda BM'e sunduğu bir "eylem planı" ile "BM Barış Gücü'nün kurulmasına ve uygulanan silah ambargosunun meşru savunma haklarını kullanmalarını temin için Boşnaklar lehine kaldırılmasına" yönelik girişimlerde de öncülük etmiştir.⁷⁹

Bosna-Hersek'teki son durum hakkında yetkililerle görüşmelerde bulunmak maksadıyla, Bosna-Hersek Başbakan Yardımcısı Muhammed Cengiç tarafından, 19 Mart 1992 tarihinde Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. 4 Mayıs 1992 tarihinde Başbakan Demirel ile görüşen Çengiç, 12 Mayıs 1992 tarihinde ise Bosna-Hersek'te yaşanan dramdan Türk kamuoyunu haberdar etmek maksadıyla TBMM'de bir konuşma yapmış; Bosna-Hersek'te yaşanan olaylara ve süren savaşa ilişkin güncel bilgiler vermiş, uluslararası kuruluşların aldığı tedbirlerin yetersizliğini belirterek bu kapsamda Türk Hükümeti'nden taleplerini dile getirmiştir. Cengiç konuşmasında; "Bosna-Hersek'teki savaşın dünya tarihinin bugüne kadar gördüğü en acımasız savaşlardan biri olduğunu, savaşta bu güne kadar on binlerce insanın katledildiğini ve 500.000'e yakın Bosnalının mülteci durumuna düştüğünü, herhangi bir girişimde bulunulmadığı takdirde insanların çok büyük bir kısmının açlıktan ölme durumuyla karşı karşıya olduğunu, ülkenin başkenti olan Saraybosna'nın şu anda fiilen yüzde 50'sinin yıkıldığını, AT ve BM'in aldığı tedbirlerin insanların canlarını kurtarmalarına bile yetmediğini, bu kapsamda Türk Hükümeti'nden etkili olacak girişimlerde bulunmasını ve oradaki Müslüman halkı korumak için önlem almasını talep etdiklerini" belirtmiştir.⁸⁰

Bosna-Hersek Başbakan Yardımcısı Muhammed Cengiç'in TBMM'de bilgilendirme konuşması yaptığı gün ayrıca "Bosna-Hersek Cumhuriyeti ve Sırbistan'ın Sancak bölgesindeki olayları durdurmak için alınması gereken tedbirlere ilişkin görüşme yapılmasına yönelik önerge" de kabul edilmiştir. Bu kapsamda, Meclis'te yapılan genel görüşmeye dair yaşanan tartışmaların önemli bölümleri aşağıda aktarılmıştır:

Genel görüşme önergesinde imzası bulunan Anavatan Partisi İstanbul Milletvekili Adnan Kahveci, Bosna'daki durumun vahameti ve alınması gerekli tedbirlerin aciliyetinin, Bosna-Hersek Başbakan Yardımcısının açıklamalarından sonra daha net olarak anlaşıldığının önemini vurgulamış, ayrıca sadece diplomatik girişimlerin yeterli olmayacağı konusunun altını çizmiştir. Kahveci konuşmasında, "Türkiye'nin tarihî, millî ve vicdanî sorumluluğu olduğunu ve ne pahasına olursa olsun silah yardımını başlatması gerektiğini; Sırbistan'da, Karabağ'da ve Nahçıvan'da olan bütün vahşet olaylarını dünyaya biran önce sergilemek için Dışişleri Bakanlığı ve Hükümet'in yoğun bir karşı tanıtım kampanyası başlatmasını; BM Barış Gücü'nün oluşumunda Türkiye'nin önderlik etmesini; sıralanan bu hususların yapılmadığı takdirde ise Türkiye'nin taşıyamayacağı kadar büyük bir vebal altında kalacağını" ifade etmiştir.⁸¹

⁷⁷ Milliyet Gazetesi, 24 Ocak 1992.

⁷⁸ Alaeddin İrklı, Ergin Ersoy, *Bosna-Hersek Gerçeği*, İstanbul: HAK Basımevi, 1995, 48. Türkiye'nin dört ülkeyi de eş zamanlı olarak tanıma iradesi, 6 Şubat 1992 tarihinde gerçekleşmiştir. Ayın Tarihi, 6 Şubat 1992

⁷⁹ İrklı, Ersoy, *Bosna-Hersek Gerçeği*, 48. BM Güvenlik Konseyi'nin silah ambargosu kararı konusunda Türkiye'nin tutumu, "silah ambargosunun ya taraflara eşit olarak uygulanması veya tamamen kaldırılması" olarak ifade edilebilir. Emiroğlu, "Bosna-Hersek Savaşı ve Türkiye", 24.

⁸⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:19, Cilt:11, Yasama Yılı:1, Birleşim:75, 21-23.

⁸¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:19, Cilt:11, Yasama Yılı:1, Birleşim:75, 37-40.

Dönemin Koalisyon Hükümeti ortağı Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) İstanbul milletvekili İsmail Cem ise Parti Grubu adına söz almış, Bosna-Hersek'te yaşananların bir savaş değil katliam olduğunu ve şayet bu katliam önlenemezse büyük bir göç dalgasının Türkiye'ye yönelebileceğini ifade etmiştir.⁸²

Balkanlar'da hem canlı hem de tarihi varlıklara yönelik bir katliamın yaşandığını belirten DYP İstanbul milletvekili Coşkun Kırca; BM Güvenlik Konseyi'nin ve AT'nin "Barış Gücü'nün bölgeye ancak ateşkes gerçekleşir ve devamlı olursa gidebileceği" yönünde almış oldukları prensip kararı nedeniyle, BM tarafından teşkil edilecek bir Barış Gücü'nü bölgeye yollamak mümkün gözükmediğinden, alınması gereken tedbirler olarak şu hususları sıralamıştır: "*Diplomatik ilişkiler kesilmeli ve Türk Büyükelçisi Belgrad'ı terk etmelidir. Türkiye, Güvenlik Konseyi'nden; Yugoslavya'ya karşı BM Yasası'nın saldırganlığa dair olan 7. Bölüm hükümlerinin uygulanmasını ve iktisadî, ticarî, ulaşım ve iletişim alanlarında kesin bir ambargo ilan etmesini istemelidir. Türkiye, NATO içerisinde ve yeni kurulan Kuzey Atlantik İş Birliği Konseyi içerisinde alınması mümkün ortak askeri tedbirler üzerinde bir istişare başlatmalıdır.*"⁸³

Parti Grubu adına söz alan ANAP Ankara milletvekili M.Vehbi Dinçerler; Yugoslavya Federal Ordusunun, organize kuvveti olmayan kuvvetlere ve masum insanlara saldırmaması ve onları katletmesi meselesinin sadece "Hıristiyan-Müslüman Çatışması" meselesi olmadığını, diğer bazı siyasi meselelerin de mevcut olduğunu belirtmiştir.⁸⁴

Hükümet adına söz alan Devlet Bakanı ve aynı zamanda Başbakan Yardımcısı olan İzmir milletvekili Erdal İnönü ise "bu günü anlayabilmek için geçmişi bilmek gerekir" bakış açısıyla bölge tarihi ile ilgili kısa bir bilgilendirme yapmış, müteakiben Hükümet'e yönelik eleştirilere cevaben Hükümet'in Bosna-Hersek krizinin daha başlangıcından itibaren yürüttüğü faaliyetlerden bahsetmiştir. İnönü açıklamalarında, "Dışişleri Bakanı tarafından Bosna-Hersek'in bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve birliğinin korunmasının önemi ile çatışmaların yaratabileceği göç sorunu konularında uluslararası kamuoyunun dikkati çekilmiş; daha çatışmaların öncesinde, durumu yerinde incelemek maksadıyla resmi bir heyet bölgeye gönderilmiş, Sırbistan Dışişleri Bakanı'yla görüşen heyet tarafından olayların sorumlusunun Sırbistan olduğu açıkça belirtilmiş ve Sırbistan Hükümeti uyarılmış; Hükümet olarak, Bosna-Hersek halkına 70 tonluk yardım malzemesi göndermek için karadan ve havadan ulaşım imkanları araştırılmış; Yugoslav delegasyonunun AGİK üyeliğinin askıya alınmasını öngören karar taslağı üzerinde yoğun bir diplomatik faaliyet sürdürülmüş; meselenin daha etkili bir şekilde ele alınması için BM Genel Sekreteri, ABD Dışişleri Bakanı ve İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) Genel Sekreteri nezdinde girişimlerde bulunulmuş, ayrıca İslam Kalkınma Bankası Başkanı'na gönderilen mektup aracılığıyla Bosna-Hersek halkının ihtiyaçları için 1 milyon dolar kaynak tahsisi sağlanmıştır" ifadelerini kullanmıştır.⁸⁵

Türkiye, BM'nin almış olduğu kararlar gereği Yugoslavya ile yürütülen ticari konulardaki ilişkilerini sonlandırmış, ayrıca Türkiye'nin Belgrad Büyükelçisi'ni de 26 Mayıs 1992'de geri çekmiştir.⁸⁶

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu tarafından iç savaşın yaşandığı bölgelerdeki durumu yerinde tetkik etmek maksadıyla, Bosna Hersek ve Sırbistan bölgelerine bir inceleme gezisi düzenlenmiştir. 16 Haziran 1992 tarihinde, gezi heyetinde yer alan milletvekilli Halit Dumankaya tarafından, yapılan incelemeler hakkında TBMM'de bilgi vermiştir. Dumankaya bu bilgilendirme esnasında, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu olarak; savaş nedeniyle bölgede ulaşım konusunda yaşanan sıkıntılara rağmen ziyaret edilen şehirler, görüşülen yetkililer ve bölgedeki mevcut durum ile ilgili gözlem ve tespitlerini ayrıntılı şekilde aktarmıştır. Dumankaya özetle; ilk olarak Belgrad'ta Sırp yetkililer ve Uluslararası Örgütler'in görevlileriyle görüşüldüğünü; sonra Yenipazar'a gidilerek Müslüman milletvekillerinden bölgedeki durum ve Mülteci kampı hakkında bilgi alındığını; Belgrad - Zagreb - Split üzerinden Pozega, Novi Travnik ve Zenica istikametinde hareket edildiğini; daha sonra Saraybosna'ya en yakın yerleşim yeri Visoka'ya gidildiğini ve bölge hakkında gözlemlerde bulunulduğunu; sonra tekrar Zagreb'e gelinerek Hırvat milletvekilleri ve Şeyhülislam'la görüşüldüğünü; müteakiben Viyana'ya gelindiğini ve buradaki Türk ve Müslüman dernekleriyle bir toplantı yapıldığını, Türk Büyükelçisi'nin de yardımıyla dünya basınının katıldığı bir basın toplantısı düzenlendiğini belirtmiştir.⁸⁷

⁸² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:19, Cilt:11, Yasama Yılı:1, Birleşim:75, 46-47.

⁸³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:19, Cilt:11, Yasama Yılı:1, Birleşim:75, 48-50.

⁸⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:19, Cilt:11, Yasama Yılı:1, Birleşim:75, 51-55.

⁸⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:19, Cilt:11, Yasama Yılı:1, Birleşim:75, 57-61.

⁸⁶ İsmail Soysal, Şule Kut, *Dağılan Yugoslavya ve Bosna-Hersek Sorunu: Olaylar-Belgeler (1990-1996)*, İstanbul: İSİS Yayıncılık, 1997, 21.

⁸⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:19, Cilt:12, Yasama Yılı:1, Birleşim:83, 89-91.

“İslam Dışişleri Bakanları Konferansı Olağanüstü Toplantısı”, Türkiye’nin girişimleri neticesinde, 25 Haziran 1992 tarihinde İstanbul’da gerçekleştirilmiştir. Toplantı sonucunda; aralarında “Türkiye, Mısır, Malezya, İran, S. Arabistan, Senegal ve Pakistan” gibi ülkelerin bulunduğu “İKÖ Bosna Temas Grubu” teşkil edilmesi kararlaştırılmıştır. Söz konusu oluşum, çeşitli ortamlarda yürüttüğü girişimler ile Bosna Hersek sorununa “adil ve kalıcı bir çözüm” bulunması hususunda katkı sağlamaya çalışmıştır.⁸⁸

Türkiye tarafından Bosna-Hersek sorununun çözümü hakkında hazırlanan ve 7 Ağustos 1992 tarihinde BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin Ankara’da bulunan büyükelçilerine iletilen “Eylem Planı”⁸⁹ ile “derhal ateşkes ilan edilmesi, ağır silahların BM gözlemcilerine teslimi ve Boşnakların yoğun olarak yaşadığı bazı bölgelerin BM koruması altına alınması” öngörülmektedir. Söz konusu planda ayrıca; “Boşnaklara uygulanan silah ambargosunun kaldırılması, bu yapılmadığı takdirde, Güvenlik Konseyi kararı ile Bosna-Hersek’teki Sırp mevzilerine yönelik sınırlı bir hava harekâtının icra edilmesi” önerilmektedir.⁹⁰ Diğer taraftan, Türkiye tarafından hazırlanan eylem planı doğrultusunda bazı açıklama ve siyasi/askeri çalışmalar yapıldığı da gözlemlenmiştir.⁹¹

Türk Hükümeti tarafından hem Ağustos 1992’de Londra’da toplanan “Birinci Barış Konferansı”na,⁹² hem de Eylül 1992’de Cenevre’de toplanan “İkinci Bosna-Hersek Barış Görüşmeleri”ne temsilci gönderilmiştir.⁹³

Bosna-Hersek krizinin çözümüne ilişkin uluslararası planlardan biri olan “Vance - Owen Barış Planı”⁹⁴nın kabul edilmemesi nedeniyle planın mimarları Cyrus Vance ve David Owen tarafından, Kasım 1992’de Ankara’ya bir ziyaret gerçekleştirilmiş ve Boşnakların söz konusu planı kabul etmesi konusunda ikna edilmesi hakkında Türk tarafından talepte bulunulmuştur. Türk hükümeti ise mevcut planın “mazlumu cezalandıran ve saldırganı ödüllendiren” bir yapıda olduğunu ifade etmiş, ayrıca “Bosna-Hersek’e uygulanan silâh ambargosunun kaldırılması” konusundaki Türkiye’nin resmi görüşünü tekrarlamıştır.⁹⁵

Türkiye’nin girişimleri neticesinde Karadağ, Sırbistan ve Yunanistan haricinde tüm Balkan ülkelerinin katılımı ile Kasım 1992’de “Balkan Ülkeleri İstanbul Konferansı” düzenlenmiştir. Bölgede yaşanan çatışmaların tüm Balkanlar coğrafyasına yayılmasının engellenmesi konusunda alınması gereken tedbirlerin görüşülmesi amacıyla toplanan konferansın sonuç bildirgesinde; “Sırp saldırılarının bütün Balkan ülkelerini tehdit ettiğine dikkat çekilmiş, eski Yugoslavya’da yaşanan çatışmaların diğer bölgelere sıçraması endişesi dile getirmiş ve uluslararası kurumlardan acil önlemler alınması” istenmiştir.⁹⁶

Bosna-Hersek ile Türkiye’nin ortaklaşa hazırladığı ve “Sırbistan ile Karadağ’ın Bosna-Hersek’e karşı saldırgan tutumlarının son bulmaması halinde Güvenlik Konseyi’ne Ocak 1993 ortalarına kadar askeri müdahaleye gidilmesini öneren” karar tasarısı, Aralık 1992’de BM tarafından kabul edilmiştir.⁹⁷

⁸⁸ Kaptan, *Geçmişten Günümüze Bosna-Hersek Tarihi*, 49-50.

⁸⁹ Kaptan, *Geçmişten Günümüze Bosna-Hersek Tarihi*, 26.

⁹⁰ Berhan Ekinci, “Yugoslavya’nın Dağılması ve Türkiye”, *Dağılan Yugoslavya ve Bosna-Hersek Sorunu: Olaylar-Belgeler (1990-1996)*, Der. İsmail Soysal ve Şule Kut, İstanbul: İSİS Yayıncılık, 1997, 26.

⁹¹ Bu dönemde uluslararası kamuoyunda, Türk tarafının önerdiği plana yakın açıklamalar yapıldığı ve çalışmalar yürütüldüğü gözlemlenmiştir. Bu kapsamda, gazetede yayınlanan makalesinde Margaret Thatcher (İngiltere eski Başbakanı) tarafından konu ile ilgili yapılan açıklamalar için bkz. Milliyet Gazetesi, 11 Ağustos 1992.

⁹² Bu konferansta Türk temsilciler aynı zamanda “İslam Ülkeleri”ni de temsil etmişlerdir.

⁹³ Kaptan, *Geçmişten Günümüze Bosna-Hersek Tarihi*, 49-50.

⁹⁴ Bosna-Hersek krizinin çözümü için görevlendirilen Cyrus Vance (Birleşmiş Milletler adına) ve Lord Owen (AT adına) tarafından hazırlanan Vance-Owen Barış Planı’nın ana esasları şu şekildedir: “Bosna-Hersek, merkezi hükümet temeline bağlı olmayan, yürütme gücünün ağırlıklı olarak eyaletlerde toplanacağı bir devlet olacak; ülke 3’ü Hırvatların, 3’ü Müslüman Boşnakların, 3’ü Bosnalı Sırpaların kontrolünde, 1’i Saraybosna’da tarafsız olmak üzere 10 eyalete bölünecek; Bosna-Hersek Anayasası, üç ana etnik toplum ve diğer toplumlara Anayasa güvencesi altında birbirlerini tamamlayıcı devlet unsurları olacak şekilde hazırlanacak; eyaletler ve merkezdeki hükümet, demokratik yönetimle seçilen Meclisler ve başkanları ile birlikte çalışacak, Devlet Başkanlığı üç eyaletin yasama organlarının temsilcilerince oluşturulacak ve ilk seçimler BM, AT ve AGİK tarafından denetlenecektir.” Bkz. Selver, *Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna*, 145 ve Özdil, *Bosna-Hersek Krizinde Uluslararası Kuruluşlar ve NATO (1993)*, 39.

⁹⁵ Soysal, Kut, *Dağılan Yugoslavya ve Bosna-Hersek Sorunu*, 32. Türkiye, Barış Planı konusunda “uluslararası anlaşmazlıklarda tarafların rızasının temel alınması gerektiği” hususuna dikkat çekmiştir. Cumhuriyet Gazetesi, 1 Şubat 1993.

⁹⁶ Aynı Tarih, 25 Kasım 1992.

⁹⁷ Aynı Tarih, 18 Aralık 1992.

Cumhurbaşkanı Özal, Yugoslavya’nın dağılması ve Bosna-Hersek Savaşı sürecinde etkili bir dış politika yürütmeye çalışmıştır. Bu kapsamda; 1993 Bosna-Hersek Mitingi⁹⁸ ile gerçekleştirdiği ziyaretler, Özal’ın yürüttüğü aktif tutum ve diplomatik girişimlerin örnekleri olarak değerlendirilebilir.⁹⁹ Özal; 1993 yılı başında gerçekleştirdiği ABD gezisi¹⁰⁰ esnasında “Türkiye’nin silah ambargosunun Bosna’ya uygulanan bölümünün kaldırılması yönündeki görüşlerini” vurgulamış, ABD Başkanı Clinton ile görüşmesinde ise “Türkiye’nin bölgeye kara ve hava kuvveti gönderme konusunda hazırlamış olduğu plan” konusunda açıklamalarda bulunmuştur.¹⁰¹ ABD ziyareti sırasında dönemin BM Genel Sekreteri Ghali ile de görüşme imkanı bulan Özal; “Bosna’daki Sırp vahşet ve zulmü ile Makedonya ve Kosova’yı bekleyen Sırp tehlikesi konusundaki endişelerini” ifade etmiştir.¹⁰² Özal, ABD ziyareti sonrasında ise “Bulgaristan, Arnavutluk, Makedonya ve Hırvatistan”ı kapsayan bir Balkan ülkeleri turuna çıkmıştır.¹⁰³

Yukarıda belirtilen Vance-Owen Planı’nın 1993 Mayıs’ından itibaren uygulanabilirliğinin tamamen ortadan kalkması sonucu “ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve İspanya Dışişleri Bakanları” tarafından gündeme getirilen yeni eylem planı; “askeri müdahale seçeneklerine yer vermeyen, ambargonun devamını öngören ve bazı yerleşim merkezlerinin güvenli bölge olarak belirlenmesini” içermektedir. Türk Hükümeti ise yeni eylem planını konusunda Batılı müttefiklerinden tamamen ayrılmıştır.¹⁰⁴

Türkiye ve Bosna-Hersek’in de davet edildiği 4 Haziran 1993 tarihinde gerçekleşen BM oturumunda, halen yürürlükte olan silah ambargosu ile ilgili farklı bir karar alınmamış;¹⁰⁵ benzer şekilde 29 Haziran 1993 tarihli BM oturumunda “meşru savunma hakkının Bosna-Hersek’lilere de tanınmasını içeren tasarı” da kabul edilmemiştir.¹⁰⁶

Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı İzzetbegoviç tarafından 18-20 Haziran 1993 tarihleri arasında, Türkiye’ye resmi bir ziyaret gerçekleştirilmiş; İzzetbegoviç’in Ankara’da temasları sırasında “Bosna-Hersek Büyükelçiliği” de törenle açılmıştır. İzzetbegoviç’in ziyareti sonrası başta Cumhurbaşkanı Demirel olmak üzere Türk yetkililer tarafından “Boşnaklara uygulanan silah ambargosunun kaldırılması” yönünde yoğun diplomatik girişimlerde bulunulmuştur.¹⁰⁷ Benzer şekilde, Bosna-Hersek sorununun çözümüne yönelik Türk yetkililer tarafından sürdürülen çabalar yıl sonuna kadar devam etmiştir.

Brüksel’de Ocak 1994’te toplanan NATO Zirvesi’nde, Türkiye tarafından gündeme getirilen “Bosna-Hersek’e havadan müdahale edilmesi” hakkındaki öneri, Fransa dışındaki diğer NATO üyesi ülkeler tarafından olumlu karşılanmamıştır.¹⁰⁸

Şubat 1994’de gerçekleşen, Müslüman iki ülke Türkiye ve Pakistan’ın kadın başbakanları Tansu Çiller ile Benazir Butto’nun Zagreb ve Saraybosna’yı kapsayan ziyareti, iki ülke tarafından Bosna-Hersek’e verilen açık desteğinin bir göstergesi olması bakımından önem arz etmektedir.¹⁰⁹

NATO tarafından alınan “sınırlı askeri müdahale kararı” sonrasında “Sırlara karşı muhtemel bir hava harekâtı için uçak sayısının artırılması çağrısı” üzerine Türkiye tarafından bölgeye ilave 8 savaş uçağı gönderilmesine karar verilmiş,¹¹⁰ ayrıca Türkiye’nin 10.000 mevcutlu bir Türk birliğini UNPROFOR bünyesinde görev yapmak amacıyla Bosna-Hersek’e göndermeye hazır olduğu da Türk yetkililer tarafından BM’ye bildirilmiştir.¹¹¹

⁹⁸ Cumhurbaşkanı Özal’ın konuştuğu, ayrıca Bosna ve Kosova Cumhurbaşkanlarının gönderdiği mesajların okunduğu “Bosna-Hersek Dayanışma Mitingi”, 13 Şubat 1993 tarihinde İstanbul’da gerçekleşmiştir. Milliyet Gazetesi, 14 ve 15 Şubat 1993.

⁹⁹ Emiroğlu, “Bosna-Hersek Savaşı ve Türkiye”, 25-27.

¹⁰⁰ Aynı zamanda sağlık kontrolü için de ABD’ye giden Cumhurbaşkanı Özal, ABD’ye gidişinden ancak iki hafta sonra ABD Başkanı Clinton ile görüşebilmiştir. Clinton’ın görüşmeden sonra Özal’la birlikte basının karşısına çıkmaktan kaçınması, Amerikan tarafının görüşmeye verdiği değeri göstermesi açısından dikkate değerdir. Milliyet Gazetesi, 14 Şubat 1993.

¹⁰¹ Açıklanan planda yer alan hususlar için bkz. Milliyet Gazetesi, 11 Şubat 1993.

¹⁰² Aynı Tarih, 3 Şubat 1993.

¹⁰³ Milliyet Gazetesi, 16 Şubat 1993.

¹⁰⁴ Sarı, *Türkiye’nin Makedonya ve Bosna-Hersek Siyaseti*, 152.

¹⁰⁵ UN Yearbook, 1993, 457.

¹⁰⁶ UN Yearbook, 1993, 465.

¹⁰⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 29 Haziran 1993. Demirel’in yürüttüğü girişimler için bkz. Aynı Tarih, 28 Haziran 1993.

¹⁰⁸ Milliyet Gazetesi, 9 Ocak 1994.

¹⁰⁹ Aynı Tarih, 2 Şubat 1994.

¹¹⁰ Hürriyet Gazetesi, 13 Şubat 1994.

¹¹¹ Soysal, Kut, *Dağılan Yugoslavya ve Bosna-Hersek Sorunu*, 55.

Ayrıca Sırbistan hükümeti tarafından yapılan diyalog çağrılarında Ankara Hükümeti'nin cevabı, "Boşnakların lehine bir gelişme olmadan Sırp ile ilgili görüşmelerin başlamayacağı" yönünde olmuştur.¹¹²

Türkiye'nin Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğünün sağlanması yönünde izlediği siyaset gereği; BM'in girişimleriyle Boşnaklar ile Hırvatlar arasında önce ateşkes ve müteakiben Federasyon Antlaşmalarının imzalanması sürecinde Türkiye'nin önemli katkıları olmuştur.¹¹³ Bu kapsamda taraflar arasında Türkiye tarafından yürütülen arabuluculuk faaliyetleri, anlaşmaya varılması konusunda çok etkili olmuştur.¹¹⁴

Uzun süre Türk Silahlı Kuvvetleri birliklerinin Bosna Hersek'teki Barış Gücü bünyesinde yer almasına müsaade etmeyen BM, nihayet 23 Mart 1994 tarihli kararı ile Türk askerinin Barış Gücü içinde yer alması fikrini kabul etmiştir.¹¹⁵

Nisan 1994'de İstanbul'da düzenlenen uluslararası Balkan Konferansı'nda; Bosna-Hersek'e uygulanmakta olan silah ambargosunun kaldırılmasına yönelik çağrı tekrarlanmış, ayrıca ülkede eşitliğe dayalı bir "konfederasyon" kurulması fikri desteklenmiştir.¹¹⁶

Cumhurbaşkanı Demirel; Bosna-Hersek'te yürütülmekte olan barış girişimlerinin hızlandırılması ve Sırp saldırılarının önlenmesi amacıyla resmi temaslarda bulunmak üzere Temmuz 1994'de Hırvatistan'a gitmiştir. Demirel bu kapsamda; Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Bosna-Hersek Federasyonu Cumhurbaşkanları ile Brioni Adası'nda¹¹⁷ görüşmüştür. Yapılan görüşme sonrası "bölgede barış için faaliyetlerde bulunan Temas Grubu'nun planının Sırp tarafından reddedilmesi durumunda, uluslararası toplumun gerekli önlemleri alması" yönünde bir ortak bildiri yayımlanmıştır.¹¹⁸

"İKÖ Bosna-Hersek Temas Grubu"¹¹⁹ tarafından Ağustos 1994'de Cenevre'de yapılan toplantıda; Bosna-Hersek'e uygulanmakta olan silah ambargosunun kaldırılması, aksi takdirde İKÖ üyeleri tarafından Bosna-Hersek'e savunma konusunda yapılacak yardımlar konusunda farklı yöntemler kullanılabilmesi belirtilmiştir.¹²⁰

1994 yılı sonuna gelindiğinde ise Genelkurmay Başkanı Güreş, Dışişleri Bakanı Karayalçın ve Cumhurbaşkanı Demirel tarafından; Bosna-Hersek'e yapılan silâh yardımı ile BM Barış Gücü UNPROFOR'a asker gönderilmesine yönelik açıklamalar yapılmıştır¹²¹ Aynı dönemde Sırp saldırılarındaki artış nedeniyle TBMM'de bir "Bosna-Hersek Araştırma Komisyonu" kurulması yönünde karar alınmış, bu kapsamda "Bosna Hersek'te yaşanan Sırp saldırılarını ve katliamları araştırmak" üzere bir komisyon kurulmasına yönelik Meclis kararı, 9 Aralık 1994'de Resmi Gazete'de yayımlanmak suretiyle yürürlüğe girmiştir.¹²²

Cumhurbaşkanı Demirel, Şubat 1995'de çıktığı planlı Bosna-Hersek gezisi kapsamında; Sırp tehlikesi nedeniyle başkent Saraybosna'ya gidememiş, Zenica'da konuşlu Türk Barış Gücü ile Zagreb'i ziyaret etmeyi müteakip Ankara'ya dönmüştür. Demirel, Temmuz 1995'de ise Bosna-Hersek'te yaşanan son gelişmelerle ilgili Bosna Hersek Cumhurbaşkanı İzzetbegoviç ile görüşmek ve değerlendirmelerde bulunmak amacıyla Zagreb'e gitmiştir.¹²³

Dayton Barış Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi sonrasında da Türkiye, bölgede yaşanan gelişmeleri yakından takip etmeye devam etmiştir. Bu kapsamda; Meclis Başkanlık Divanı tarafından Haziran 1996'da alınan "Türkiye

¹¹² Cumhuriyet Gazetesi, 23 Şubat 1994.

¹¹³ Milliyet Gazetesi, 24 ve 25 Şubat 1994.

¹¹⁴ Hürriyet Gazetesi, 24 Şubat 1994.

¹¹⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 25 Mart 1994.

¹¹⁶ Türkiye Gazetesi, 11 Nisan 1994.

¹¹⁷ Söz konusu "Brione Adası" hem tarihte önemli toplantıların yapıldığı bir yer olması hem de "üçlü sürece verilen değer" açısından önem arz etmektedir. Cumhuriyet Gazetesi, 13 Temmuz 1994.

¹¹⁸ Aynı Tarih, 17 Temmuz 1994. Gezi sırasında Cumhurbaşkanı Demirel tarafından başkent Saraybosna da ziyaret edilmek istenmesine rağmen Demirel'in bineceği uçağın Sırp tarafından düşürüleceği tehdidi üzerine bu şehre yapılacak ziyaret gerçekleştirilememiştir. Müteakiben Demirel ve beraberindeki yetkililer, Zenica'da konuşlu bulunan Türk Barış Gücü personelini ziyaret etmişlerdir. Cumhuriyet Gazetesi, 16 Temmuz 1994.

¹¹⁹ O dönem Temas Grubu'nun başkanlığını Türkiye yürütmektedir.

¹²⁰ Soysal, Kut, *Dağılan Yugoslavya ve Bosna-Hersek Sorunu*, 64.

¹²¹ Soysal, Kut, *Dağılan Yugoslavya ve Bosna-Hersek Sorunu*, 70-71. Ayrıca bkz. Aynı Tarih, 8 Aralık 1994.

¹²² Komisyon, ilk defa Aralık 1994'de toplanmış ve yönetim kadrosunun seçimini gerçekleştirmiştir. Seçilen üyelerle ilgili olarak bkz. Aynı Tarih, 9 ve 13 Aralık 1994.

¹²³ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 841.

ile bazı ülkeler arasında Parlamentolar Arası Dostluk Grupları kurulması” kararı doğrultusunda Türkiye ile Bosna-Hersek Parlamentoları arasında söz konusu dostluk gruplarının oluşturulması kararlaştırılmıştır.¹²⁴

3. Bosna-Hersek’te İcra Edilen Barışı Destekleme Harekâtına Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Katılımı ve Bu Kapsamda Yürütülen Faaliyetler

“BM Güvenlik Konseyi’nin 743 sayılı kararı ile Bosna-Hersek’e gönderilmesi kararlaştırılan BM Barış Gücü’ne (UNPROFOR) ve Bosna-Hersek ile eski Yugoslavya Cumhuriyetleri konusunda BM Güvenlik Konseyi’nce alınabilecek güç kullanma kararlarına katılmak üzere Türk Silahlı Kuvvetleri’nin yabancı ülkelere gönderilmesine” TBMM tarafından alınan “8 Aralık 1992 tarihli ve 205 sayılı karar” ile izin verilmiştir.¹²⁵ Alınan karar öncesinde, milletvekilleri tarafından TBMM’nde yapılan değerlendirmeler ve yaşanan tartışmalarla ilgili önemli hususlar aşağıda belirtilmiştir.¹²⁶

İki maddeden oluşan ve Demirel tarafından Meclis’e sunulan “Başbakanlık Tezkeresi”¹²⁷ ile ilgili BM kararlarına dayanarak¹²⁸ Somali ve Bosna-Hersek’e Türk askeri gönderilmesi konusunda talepte bulunulmuştur. Bu kapsamda aynı tezkere içerisinde her iki ülkeye de Türk askeri gönderilmesi konusu Meclis’in onayına sunulmuştur.

Muhalefet tarafından tezkereye yönelik bazı itiraz ve eleştiriler olmuştur. Bu kapsamda Anavatan Partisi (Ana Muhalefet Partisi) Grubu adına konuşan Bitlis Milletvekili Kâmrân İnan, tezkerenin kapsamı ile ilgili olarak Hükümet’i ağır bir dille eleştirmiştir. İnan, “Tezkerenin 2. maddesinde yalnız Bosna-Hersek değil, ayrılan bütün cumhuriyetlere icabında kuvvet gönderilmesi talebinde bulunulduğunu, bunun bir Balkan Savaşı’nın farklı şekilde Hükümetçe kabul ve ifade edilmesi anlamına geldiği” sözleriyle Hükümet’e yönelik eleştirilerini dile getirmiş; netice itibarıyla ise “tezkerenin 1. maddesine (Somali) olumlu oy vereceklerini, 2. maddesine (Bosna-Hersek) olumlu oy verseler bile Hükümet’ten açıklama beklediklerini” ifade etmiştir.¹²⁹

DYP (Koalisyon Hükümeti ortağı) Ankara Milletvekili Sait Kemal Mimaroglu ise DYP Grubu olarak her iki tezkereye de olumlu oy kullanacaklarını belirtmiştir. Mimaroglu, özellikle Bosna-Hersek konusunda Muhalefet’in yaptığı eleştirilerin aksine Hükümet’i desteklediklerini, bunun yanı sıra BM kararlarına katılmanın bir diplomatik etik olduğunu ifade etmiştir.¹³⁰

SHP (Koalisyon Hükümeti ortağı) İzmir Milletvekili Atilla Mutman, SHP Grubu olarak her iki tezkereyi de desteklediklerini belirtmiştir. Mutman konuşmasında; hem Müslüman bir ülkeye (Somali) yapılacak askerî müdahaleye katılmayı manevi bir borç olarak görüyor, hem de geç kalmış Güvenlik Konseyi kararına rağmen Meclis’in Bosna-Hersek’e de asker yollama yetkisini Hükümet’e vermesi hakkındaki tezkereyi destekliyoruz ifadelerini kullanmıştır.¹³¹

Meclis’teki sözlerine Bosna-Hersek halkından özür dilemekle başlayan CHP İçel Milletvekili İstemihan Talay, Hükümet’e yönelttiği eleştirilerde; “Bosna-Hersek’te insanlar öldüğü ve soykırım devam ettiği müddetçe Hükümetin - biz Bosna-Hersek’te her şeyi yaptık- şeklindeki yaklaşımlarının sadece içeriye dönük mesajlar olmaktan ileriye gitmeyeceğini, Türk halkının vicdanını sızlatan bir dış politika sorununun içeride Hükümet tarafından bir prim aracı olarak kullanılmasından başka bir anlam taşımayacağını, nitekim bu tezkerede de bu yaklaşımın açık seçik ortaya çıktığını” belirtmiştir. Talay, ayrıca “TBMM önüne bu tezkere getirilirken, BM’den Türk askerinin bu kuvvete katılabileceğine ilişkin bir öngörüş veya mutabakat alınıp alınmadığına” yönelik soruyla da Hükümet’e yönelttiği eleştirilerini sürdürmüştür. Talay konuşmasının sonunda; “insani nedenlerle Somali kararını desteklediklerini, ancak daha önce de belirtildiği üzere Bosna-Hersek’le ilgili düşüncelerini burada mahfuz tuttuklarını” belirtmiştir.¹³²

¹²⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:20, Cilt:7, Yasama Yılı:1, Birleşim:69, 452.

¹²⁵ Karar metni için bkz. TBMM Kanunlar Dergisi, Cilt:76

¹²⁶ Söz konusu dönemde DYP ve SHP’den oluşan “koalisyon hükümeti” iktidardadır.

¹²⁷ “Başbakanlık Tezkeresi” ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:19, Cilt:22, Yasama Yılı:2, Birleşim:36, 221.

¹²⁸ Somali için 794 sayılı, Bosna Hersek için ise 743 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararlarına dayanılarak tezkere hazırlanmıştır.

¹²⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:19, Cilt:22, Yasama Yılı:2, Birleşim:36, 221-227.

¹³⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:19, Cilt:22, Yasama Yılı:2, Birleşim:36, 227-231.

¹³¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:19, Cilt:22, Yasama Yılı:2, Birleşim:36, 231-233.

¹³² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:19, Cilt:22, Yasama Yılı:2, Birleşim:36, 233-235.

“Bosna-Hersek’e asker göndermenin ülkenin iç işlerine karışma anlamına geldiği” yönünde yöneltilen eleştirilere, Hükümet adına söz alan Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin tarafından cevap verilmiştir. Çetin; Türkiye’nin, hem Bosna-Hersek hem de Somali ile mevcut kültürel ve tarihi bağları nedeniyle bir takım sorumluluklar yüklediği hususunun altını çizmiştir.¹³³

DSP (o dönem Muhalefet Partisi) Zonguldak Milletvekili ve aynı zamanda partinin genel başkanı olan Bülent Ecevit, verdiği önerge ile aynı tezkere içerisinde yer alan Somali ve Bosna-Hersek’e ilişkin bölümlerin farklı metinler halinde TBMM’nin onayına sunulmasını istemiştir. Konuyla ilgili gerekçeleri hazırladığı önergede açıklayan Ecevit; “Somali ile Bosna-Hersek sorunları arasında Türkiye açısından bazı önemli farklılıklar olduğunu, bu durum nedeniyle TBMM üyelerinin tümüne yakını tezkerenin ikinci bölümüne katılsa bile tezkerenin birinci bölümü konusunda farklı düşünenler olabileceğini, bu sebeplerden dolayı tezkerenin Somali ile Bosna-Hersek’e ilişkin bölümlerinin birbirinden ayrı metinler olarak TBMM’nin onayına sunulması gerektiğini” ifade etmiştir.¹³⁴

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere tezkere hakkında Meclis’te yaşanan yoğun tartışmalar sonucu, ayrı ayrı oylanmak suretiyle tezkeredeki her iki madde de “oy çokluğu” ile kabul edilmiştir.¹³⁵ Bu kapsamda, “TBMM’nin 8 Aralık 1992 tarihli ve 204 sayılı kararı ile Somali’ye, 8 Aralık 1992 tarihli ve 205 sayılı kararı ile de Bosna-Hersek’e Türk Silahlı Kuvvetleri unsurlarının gönderilmesine” izin verilmiştir.

Türkiye, BM Barış Gücü (UNPROFOR)’nün eski Yugoslavya’da konuşlandırılması yönünde alınan kararın oluşumuna katkı sağlamasının yanısıra, söz konusu güce birlik katkısı sağlamak için de talepte bulunmuştur. Fakat “bölge ile tarihsel yakınlığı olan ülkelerin UNPROFOR’a katılımına engel oluşturan geleneksel ilke kararı” nedeniyle, Türkiye’nin bu başvurusu BM tarafından uzun bir süre olumsuz karşılanmıştır.¹³⁶ Buna rağmen Türkiye, Barış Gücü harekâtı paralelinde yürütülen hava ve deniz harekâtlarına katılım sağlamak suretiyle dolaylı katkı sağlamıştır. Bu kapsamda; “Akdeniz Daimi Deniz Kuvveti” tarafından icra edilen “Sharp Guard Harekâtı”¹³⁷ ile “Bosna-Hersek hava sahası üzerinde uçuş yasağı uygulamak ve denetlemek” maksadıyla icra edilen “Deny Flight Harekâtı”na¹³⁸ Türkiye, çeşitli sayıda araç, gereç ve personel ile iştirak etmiştir.

Başkent Saraybosna’da yaşanan olumsuz gelişmeler sonrası UNPROFOR’un takviye edilmesinin gündeme gelmesi, ayrıca Sırpların Boşnaklar ile aralarında Rus askerlerinin konuşlandırılması ile bir tampon bölge oluşturulması şartını öne sürmeleri; BM’in olumsuz bakış açısı nedeniyle uzun zamandır UNPROFOR’a birlik katkısı sağlayamayan Türkiye için önemli bir gelişme olmuştur.¹³⁹ BM tarafından alınan karar ile “Balkan ülkelerinin de UNPROFOR içinde asker bulundurabilecekleri ifade edilmiş”, bu kapsamda Türkiye de 22 Mart 1994’de “asker gönderebilecek ülkeler listesine” eklenmiştir.¹⁴⁰ Sonuç itibarıyla, 23 Mart 1994’de ortaya çıkan acil ihtiyaç kapsamında Türkiye’den, öncelik sırasına göre; “1000 kişilik bir Lojistik Taburu, 500 kişilik bir İstihkâm Taburu ve 1200 kişilik bir Mekanize Piyade Taburu olmak üzere toplam 2700 kişiden oluşacak bir kuvvet tahsis etmesi” talep edilmiştir.¹⁴¹ İmzalanan protokol ile hazırlanacak 2700 mevcutlu Türk birliğinin iki grup halinde gönderilmesi planlanmış, fakat özellikle Yunanistan¹⁴² ve Sırbistan’ın¹⁴³ tepkileri nedeniyle

¹³³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:19, Cilt:22, Yasama Yılı:2, Birleşim:36, 248-259.

¹³⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:19, Cilt:22, Yasama Yılı:2, Birleşim:36, 261.

¹³⁵ Somali ile ilgili oylama: toplam oy: 310, Olumlu Oy:266, Olumsuz Oy: 43, Geçersiz Oy:1, Çekimser Oy: 0.

Bosna ile ilgili oylama: toplam oy: 320, Olumlu Oy:317, Olumsuz Oy: 0, Geçersiz oy: 2, Çekimser oy: 1. Ayrıntılı bilgi için bkz.TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:19, Cilt:22, Yasama Yılı:2, Birleşim:36, s.276

¹³⁶ Irklı, Ersoy, *Bosna-Hersek Gerçeği*, 50. “Balkanlar’da tarihi bir geçmişinin bulunduğu, ayrıca Müslüman bir ülke olarak tarafsız olamayacağı ihtimali” öne sürülmek suretiyle Türkiye’nin Bosna Hersek’teki Barış Gücü’ne asker gönderme talebi devamlı olarak ertelenmiştir. Akgönenc, “Türklerin Balkanlar ve Bosna’daki Yeni Katkılarına Bir Örnek: Bosna’da Türk Tugayı”, *Yeni Türkiye*, 3, 16 (1997), 1846.

¹³⁷ Türk Deniz Kuvvetleri, “Sharp Guard Harekâtı’na; 18 firkateyn ve muhrip, 2 denizaltı, 4 akaryakıt gemisi ile yaklaşık 5000 askeri personel” ile katılım sağlamıştır. Kaptan, *Geçmişten Günümüze Bosna-Hersek Tarihi*, 50.

¹³⁸ Türkiye, “Deny Flight Harekâtı’na genel olarak 18 F-16 savaş uçağı ve 250 personel” ile katkı sağlamıştır. *Bosna-Hersek ve Kosova Hava Harekâtı*, 4. Bölüm, 3-15. 1995 yılı sonunda “Deny Flight Harekâtı yerine Decisive Endeavour Harekâtı”, 1996 yılı sonundan itibaren ise “Decisive Endeavour Harekâtı yerine Delibrate Guard Harekâtı” yürütülmeye başlanmıştır.

¹³⁹ Irklı, Ersoy, *Bosna-Hersek Gerçeği*, 50.

¹⁴⁰ UN Yearbook, 1994, 497. Türkiye’nin Bosna’daki Barış Gücü’ne asker göndermesi konusundaki itirazlar genellikle iki başlık altında toplanmaktadır. Bunlar; “Türkler Müslümandır ve tarafsız olmaları zordur iddiası” ile “Türklerin daha önce Bosna-Hersek’te hükümler devlet olarak bulunmuş olması konusundaki hassasiyet” olarak ifade edilebilir. Akgönenc, “Türklerin Balkanlar ve Bosna’daki”, 1848.

¹⁴¹ Irklı, Ersoy, *Bosna-Hersek Gerçeği*, 51.

¹⁴² Milliyet Gazetesi, 25 Mart 1994.

¹⁴³ Hürriyet Gazetesi, 25 Mart 1994.

Türk birliğinin intikali gerçekleşmemiştir. Bu dönemde resmi ziyaret maksadıyla Romanya’da bulunan Cumhurbaşkanı Demirel, endişelerin gerçek kaynağına dair şu açıklamalarda bulunmuştur: “*Osmanlıyı kurmak gibi bir durum yok. Türkiye, Bosna’ya barış için gidiyor.*”¹⁴⁴

Müteakiben BM tarafından alınan “UNPROFOR’un 3500 askerle takviyesini öngören 908 sayılı kararı” gereği, Türkiye’nin de “1000 artı” oranında personel takviyesi yapacağı bildirilmiştir.¹⁴⁵ Bu kapsamda teşkil edilen “Bosna-Hersek Türk Barış Gücü Görev Kuvveti”, 9 Haziran 1994’de “Başbakan Çiller, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Güreş ve Milli Savunma Bakanı Gölhan” tarafından ziyaret edilmiş,¹⁴⁶Görev Kuvveti’nin hazırlıkları ile ilgili bir de brifing verilmiştir.¹⁴⁷

1462 personel mevcuduna sahip “Bosna-Hersek Türk Barış Gücü Görev Kuvveti”, 24 Haziran 1994’de Ankara’da düzenlenen ve yetkililerin katıldığı bir törenle Bosna-Hersek’e gitmek üzere Türkiye’den uğurlanmıştır.¹⁴⁸ 24-27 Haziran tarihleri arasında, Türk birliğinin Hırvatistan’ın Split şehrine havayolu ile yaptığı intikali tamamlanmıştır. Bu arada Türk birliğinin, Bosna Hersek’in “orta-kuzey” bölgesinde yer alan Zenica şehrinde konuşlandırılması kararlaştırılmıştır.¹⁴⁹ Fakat çeşitli sebeplerle birliğin görev yapacağı Zenica şehrine intikali ertelenmiştir.¹⁵⁰ Nihayet bölgesine konuşlanan Türk Birliği; 3 Ağustos 1994’den itibaren Zenica’daki Barış Gücü görevine resmen başlamıştır.¹⁵¹

Zenica’da resmen göreve başlamasının hemen ardından, sivillere yönelik hizmetler ile ilgili olarak Türk birliğine; “Zenica şehrinin bombalanması sırasında yıkılan bazı kamu binalarının onarımı” kapsamında bir imar projesi verilmiştir.¹⁵² Türk birliğinin tarafsızlık içerisinde yürüttüğü çalışmalar sonucu bu ilk görevler başarıyla sonuçlandırılmıştır. Türk birliğinin Bosna-Hersek’te bu dönemde yürüttüğü çalışmaları, girişimleri ve projeleri genel olarak; “Barışın Korunması, Halkla İlgili Toplum Hizmetleri, İmar Hizmetleri, Sağlık ve Gıda Yardımı, Kültür ve Spor Hizmetleri ile Daha Büyük Çapta Projelere Aracılık Etmek” şeklinde gruplandırmak mümkündür.¹⁵³

30 Ağustos 1995’den itibaren BM kararı ile Bosna’daki Sırp mevzilerine yönelik yürütülmeye başlanan NATO hava operasyonlarına, Türk savaş uçakları da katılım sağlamıştır.¹⁵⁴

Bosna Hersek’te görev yapan Türk birliğinin askeri gücü, 29 Aralık 1995’de mevcudu arttırılmak suretiyle “tugay” seviyesine yükseltilmiştir.¹⁵⁵ Büyük bölümü Zenica’da konuşlu olan Türk tugayının; bir bölüğü Saraybosna’da, bir lojistik destek birliği Hırvatistan’ın Split şehrinde ve bir irtibat birimi ise Tuzla şehrinde görev yapmaktadır.¹⁵⁶

¹⁴⁴Hürriyet Gazetesi, 25 Mart 1994.

¹⁴⁵İrklı, Ersoy, *Bosna-Hersek Gerçeği*, 51.

¹⁴⁶ Söz konusu ziyaret “Ankara Mamak’ta konuşlu 28. Mekanize Tugayı”nda gerçekleşmiştir

¹⁴⁷Aydın Tarihi, 9 Haziran 1994. Bosna Hersek’teki Barış Gücü’nde görev alacak Türk birliğinin; “79’u subay, 129’u astsubay, 111’i uzman erbaş, 1087’si er ve erbaş, 49’u ordu hemşiresi ve sivil olmak üzere toplam 1455 personelden oluştuğu” açıklanmıştır. Milliyet Gazetesi, 16 Haziran 1994.

¹⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. *Türk Kara Kuvvetleri Tarihi*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1996, 304. 54 personelden oluşan “Türk Barış Gücü Görev Kuvveti’nin ilk kafesi”, 15 Haziran 1994’de tren yolu ile Behiçbey İstasyonu’ndan hareket etmiş, büyük kısım ise 24-27 Haziran 1994 tarihleri arasında havayolu ile Split’e hareket edecektir. Milliyet Gazetesi, 16 Haziran 1994. Ayrıca bkz. Aydın Tarihi, 24 Haziran 1994.

¹⁴⁹ Bosna Hersek’te Zenica şehrindeki demir-çelik fabrikasında konuşlanması planlanan Türk Görev Kuvveti’nin görev bölgeye gidışı çıkan bazı pürüzler sebebiyle “BM Barış Gücü Güneybatı Sektör Komutanlığı’nın telefon emri” ertelenmiştir. Milliyet Gazetesi, 28 Haziran 1994.

¹⁵⁰Cumhuriyet Gazetesi, 8 Temmuz 1994.

¹⁵¹Aydın Tarihi, 3 Ağustos 1994; Milliyet Gazetesi, 4 Ağustos 1994. Bosna-Hersek’te görev yapan “BM Barış Gücü Komutanı General Rose” tarafından yapılan açıklamada ise; “*Barışı Koruma görevine katılan Türk Gücü’nün Bosna’daki BM Gücü içinde önemli bir yeri olduğunu, Zenica’da konuşlandırılan Türk askerinin zaman zaman bürokratik engellere takıldığını, aynı sorunun Ruslar geldiğinde de ortaya çıktığını, ancak zamanla durumun düzeldiğini ve tüm güçlere ihtiyaçları olduğunu*” belirtilmiştir. Milliyet Gazetesi, 4 Ağustos 1994.

¹⁵² Bölgede yürütülen imar projeleri kapsamında Türk birliğine ilk olarak hasar görmüş “bir Sırp Ortodoks Kilisesi”, sonrasında ise “bir Katolik kilisesi ve bir müzik okulunun onarımı” ile ilgili görevler verilmiştir. Söz konusu onarımlar, zamanından önce ve başarı ile bitirilmiştir. Bu durum, Uluslararası toplumda mevcut olan Türklerin tarafsızlığı konusundaki ön yargının kırılmasını sağlamış, diğer taraftan da Türk birliğinin etkinliğinin kabul görmesini sağlamıştır. Akgönenc, “Türklerin Balkanlar ve Bosna’daki”, 1847-1848.

¹⁵³ Akgönenc, “Türklerin Balkanlar ve Bosna’daki”, 1849-1852

¹⁵⁴ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 842.

¹⁵⁵ Yaşanan söz konusu gelişme sonrası gerçekleşen personel sayısındaki artış, Türkiye’nin ilk teklifinin aşağısında olmasına rağmen, “tugay” seviyesinde bir askeri gücün mevcudiyetinin halihazırda bir başarı olduğu aşıkardır. Akgönenc, “Türklerin Balkanlar ve Bosna’daki”, 1847.

¹⁵⁶ Akgönenc, “Türklerin Balkanlar ve Bosna’daki”, 1847.

Aralık 1995'ten itibaren IFOR bünyesinde görev yapan tugay seviyesindeki Türk Barış Gücü; 20 Aralık 1996'de görevi sona eren IFOR'un yerini SFOR'a bırakması üzerine, bu tarihten itibaren SFOR bünyesinde faaliyet göstermiştir.¹⁵⁷

Sonuç

BM Şartı'nda öngörülen "ortak güvenlik sistemi"nin hayata geçirilememesi nedeniyle oluşan boşluk ve beraberindeki sorunları gidermek üzere ortaya atılan "barışı koruma" kavramı, hâlihazırda da uygulanan yaygın bir mekanizma haline gelmiştir. Bu kapsamda yürütülen Barışı Destekleme Harekâtı faaliyetleri, Soğuk Savaş sürecinde sınırlı kalmış, Soğuk Savaş sonrasındaki dönemde ise tehdidin niteliğinin değişmesi ile birlikte nicelik açısından artış göstermiştir ve çeşitlenmiştir.

Uluslararası kuruluşlar tarafından Bosna Hersek'te yürütülen Barışı Destekleme Harekâtı'na bölge ile mevcut kültürel ve tarihi bağlara sahip Türkiye tarafından katılım sağlanması; bölgede ulaşılmaya çalışılan istikrar ve kalıcı barışın tesisinde Türkiye'nin de ciddi bir aktör olduğunun uluslararası kamuoyunca tescili olarak nitelendirilebilir. Türkiye açısından bakıldığında ise bu durumun "önemli bir politik kazanım" olduğu değerlendirilebilir. Diğer taraftan, Türkiye'nin Barış Gücü'ne katılımının siyasi olarak da söz söyleme hakkını doğurduğu ifade edilebilir.

1463'te Bosna'yı fetheden Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmet tarafından "Osmanlı devlet siyaseti gereği halka dini serbestlik tanıyacağına, halkın mal ve can güvenliğini sağlayacağına" dair Katolik bir din adamına bahşedilen Ferman¹⁵⁸, insan hakları konusunda önemli bir belge olarak değerlendirilebilir. Konuyla ilgili diğer bir önemli husus ise Ferman'ın mevcudiyetinin, Türk birliğinin Barışı Destekleme Harekâtı kapsamında bölgeye gelmesi sonrasında ortaya çıkmış olmasıdır.

BM ve NATO komutasında yürütülen çokuluslu harekâtlara katılım sağlayan TSK, önemli bir birikim ve tecrübe kazanmıştır. TSK, kazanılan tecrübeler ışığında gelecekteki kuvvet yapısını şekillendirmesi yönünde de oldukça faydalı kazanımlar elde etmiştir.

TSK, 1994 yılında katıldığı Bosna-Hersek'te yürütülen Barışı Destekleme Harekâtı'na günümüzde de katkı sağlamaya devam etmektedir.

Finansal Destek ve Teşekkür/Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

TMMM Tutanak Dergisi

TBMM Kanunlar Dergisi

Telif Eserler

Akarşlan, Mediha. *Bosna Hersek ve Türkiye*. İstanbul: Ağaç Yayınları, 1992, 11.

Akgönenç, Oya. "Türklerin Balkanlar ve Bosna'daki Yeni Katkılarına Bir Örnek: Bosna'da Türk Tugayı", *Yeni Türkiye*. 3/16 (1997), 1846.

Akgönenç, Oya. "Bosna Krizinde Son Aşama: Dayton Anlaşması", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*. 348 (1996), 30-31.

¹⁵⁷ Kaptan, *Geçmişten Günümüze Bosna-Hersek Tarihi*, 45. Bu dönemde yürütülen önemli faaliyetlerden birinin de 22 Ocak 1996 tarihinde "Bosna-Hersek Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanan Askeri Eğitim ve İşbirliği Anlaşması" olduğu söylenebilir. Bu kapsamda binlerce "Bosnalı subay ve askeri öğrenci" Türkiye'ye gelerek eğitim görmüşlerdir. Kaptan, *Geçmişten Günümüze Bosna-Hersek Tarihi*, 50.

¹⁵⁸ Ahitname

- Atlı, Cengiz. *Arşiv Belgelerine Göre Kore Savaşında Türk Ordusu (1950-1953)*. İstanbul: Kitapevi Yayıncılık, 2021.
- Aydın, Turan. “Bosna-Hersek’teki Yeniden Yapılanma Çalışmaları ve Türkiye”, *Avrasya Etütleri Dergisi*. 3/2 (1996), 57-69.
- Bağcı, Hüseyin, Şaban Kardaş. "Exploring Turkey's Role in Peace Operations: Towards a Framework of Analysis", Der. Ali L.Karaosmanoğlu, Ersin Onulduran, *Contemporary Issues in International Politics*, Ankara: Turkish Foreign Policy Institute, 2004, 105-124.
- Bariş Destekleme Harekâtı*. Ankara: KKK Basımevi, 2004.
- Bariş Destekleme Harekâtı Genel Esasları*. İstanbul: KHA Yayınları, 2002.
- Bosna-Hersek ve Kosova Hava Harekâtı*. Ankara: HKK Yayını, y.t.y.
- Bozkurt, Enver. *Devletler Hukuku*. Ankara: Asil Yayıncılık, 2007,
- Caşın, Mesut. “Balkan Jeopolitiği ve Trajik Bosna-Hersek Savaşı”, *Avrasya Dosyası*. 3/3 (1996), 87-120.
- Crampton, R. J. *İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Balkanlar*. Çev: Emel Kurt. İstanbul: Yayın Odası Yayınları, 2007.
- Çalış, Şaban. “Turkey’s Balkan Policy in the Early 1990s”, *Turkish Studies*. 2/1 (2001), 136–137.
- Dilek, Cahit Armağan, Kıvılcım Romya. “Çağımızın Askeri Harekâtı: Bariş Destekleme”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*. 400 (2009), 88.
- Ekinci, Berhan. “Yugoslavya’nın Dağılması ve Türkiye”, *Dağılan Yugoslavya ve Bosna-Hersek Sorunu: Olaylar-Belgeler (1990-1996)*. Der. İsmail Soysal ve Şule Kut. İstanbul: İSİS Yayıncılık, 1997, 26.
- Emiroğlu, Hüseyin. “Bosna-Hersek Savaşı ve Türkiye”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*. 386 (2005), 14.
- Görgülü, İsmet, Veli Yılmaz, Ali Erdinç. *Bosna-Hersek*. İstanbul: HAK Yayınları, 1992.
- Güler, Merve. “Türk Silahlı Kuvvetlerinin Bariş Destekleme Harekâtlarına Katkısı”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*. 413 (2012), 8-9.
- Güngör, Uğur. “Bariş Destekleme Harekâtındaki Artışın ve Değişimin Nedenleri”, *Kara Kuvvetleri Dergisi*. 24 (2008), 28-29.
- Gürün, Kamuran. *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939’dan Günümüze Kadar)*. Ankara: AÜSBF Yayınları, 1983, 221.
- Hilmer, N., M. Macmillan. “The Contract Group on and in Bosnia”, *International Journal*. 53/2 (1998), 306.
- İrkli, Alaeddin, Ergin Ersoy. *Bosna-Hersek Gerçeği*. İstanbul: HAK Basımevi, 1995.
- İzzetbegoviç, Aliya. *Tarihe Tanıklığım*, Çev. Alev Erkilet, Ahmet Demirhan ve Hanife Öz. İstanbul: Klasik Yayınları, 2003.
- Kaptan, Atike. *Geçmişten Günümüze Bosna-Hersek Tarihi ve Türkiye-Bosna Hersek İlişkileri*. Ankara: ATASE Başkanlığı Yayınları, 2008.
- Karaosmanoğlu, Ali. *İç Çatışmaların Çözümü ve Uluslararası Örgütler*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1981.
- Kaya, Abdülkadir. *Balkanların Dünü, Bugünü, Yarını*. İstanbul: HAK Yayınları, 1993.
- Koçer, Gökhan. “Türkiye’nin Bariş Destekleme Harekâtlarına Katkısı”, *Uluslararası İlişkiler*. 3/11 (2006), 47-70.
- Kut, Şule. *Yugoslavya Bunalımı ve Türkiye’nin Bosna-Hersek ve Makedonya Politikası (1990-1993)*. Der. Faruk Sönmezoğlu. İstanbul, 2001.
- Küpel, Yusuf. *Tarihin İzinde Balkanlar ve ABD*. Ankara: Öncü Kitap Yayınları, 2000.
- Neziroğlu, İrfan. *Dayton Bariş Antlaşması*. Ankara: TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü Yayını, 1996.
- Öncü, Mehmet. “BM Bariş Koruma Operasyonlarının Hukuki Temelleri”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*. 2/6 (2006), 40.
- Özdil, Ersin; *Bosna-Hersek Krizinde Uluslararası Kuruluşlar ve NATO (1993)*. İzmir: Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, 1993.
- Pazarıcı, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitapevi, 10.Basım, 2011.
- Sander Oral. *Siyasi Tarih (1918-1994)*. Ankara: İmge Kitapevi, 1991.

Sarı, Feyzullah. *Türkiye'nin Makedonya ve Bosna-Hersek Siyaseti (1990-2000)*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2007.

Selver, Mustafa. *Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003.

Sezer, Duygu Bazoğlu. "Turkey in the New Security Environment in the Balkan and Black Sea Region", *Turkey Between East and West, New Challenges For a Rising Regional Power*. ABD: West Wiew Press, 1996, 82.

Soylal, İsmail, Şule Kut. *Dağılan Yugoslavya ve Bosna-Hersek Sorunu: Olaylar-Belgeler (1990-1996)*. İstanbul: İSİS Yayıncılık, 1997.

Soyupak, Kemal. *NATO'nun Kuruluşunun 50'nci Yılında Yeni Avrupa ve Yeni NATO*. İstanbul: HAK Basımevi, 1999.

Tatar, Volkan. *Eski Yugoslavya'da Yeni Devletler: Birleşmiş Milletler ve Büyük Güçler*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.

Torba, Ertuğrul. "Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yurt Dışı Görevlerinin Ulusal Çıkarlar Açısından Değerlendirilmesi", *Kara Kuvvetleri Dergisi*. 24 (2008), 37.

Türbedar, Erhan. "Kosova'nın Bağımsızlık İlanının Sırbistan, Bosna-Hersek ve Makedonya'ya Etkileri", *Avrasya Dosyası (Balkanlar Özel)*. Ankara: ASAM Yayınları, 14/1 (2008), 36.

Türk Kara Kuvvetleri Tarihi. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1996.

Uçarı, Ali. *Türkiye'nin Hak ve Çıkarları Doğrultusunda Balkanlara Yönelik Politika Esaslarının Belirlenmesi*. Tez Çalışması, İstanbul: KHA, 2001.

Uçarol, Rifat. *Siyasi Tarih (1789-1999)*. 5. Baskı, İstanbul: Filiz Kitapevi, 2000.

Uyulan, Büşra. *Aliya İzzetbegoviç'in Siyasal Düşüncesi*, Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2022.

Ülger, İrfan Kaya. *Yugoslavya Neden Parçalandı?* Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2003.

Yaman, Tamer. *Barışı Destekleme Harekâtının Hukuksal Temelleri ve Barışı Destekleme Harekâtına Katılımın Türkiye'ye Sağladığı Faydalar*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2007.

Yenigün, Cüneyt, Ümit Hacıoğlu. "Bosna-Hersek: Batı'nın Güvenini Kaybettiği Medeniyet", *Dünya Çatışmaları*. C.1, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010, 679.

Sürelî Yayınlar

Ayın Tarihi

Kara Kuvvetleri Dergisi

Silahlı Kuvvetler Dergisi

UN Yearbook, 1993-1995.

Cumhuriyet Gazetesi

Hürriyet Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Türkiye Gazetesi